

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „РЕТОРИКА”

АВТОРЕФЕРАТ НА

ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

на тема:

**„ПРОМЕНИ В НЕВЕРБАЛНИТЕ КОДОВЕ В ПУБЛИЧНАТА КОМУНИКАЦИЯ
В УСЛОВИЯ НА ГЛОБАЛНОТО ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО ЗА ЗДРАВЕТО –
COVID – 19”**

за присъждане на образователната и научна степен „доктор” по

професионално направление „Невербална комуникация”

2.3. Философия (Реторика)

Докторант:

Кремена Стефанова Дачова

Научен ръководител:

проф. д.ф.н. Величко Руменчев

София

2023

Дисертационният труд е с обем 350 страници, като включва увод, четири глави, заключение и основни изводи и приноси на докторанта, цитирани източници, използвана литература.

Брой таблици – 8

Брой схеми – 23

Брой снимки в текста – 8

Приложения извън текста – 7

Общият брой цитирания: 632

Използваната литература включва 100 източника на български език, 3 на руски и 20 на английски език, електронни източници - 68

Име: Кремена Стефанова Дачова

Тема: „Промени в невербалните кодове в публичната комуникация в условия на глобалното предизвикателство за здравето – Covid – 19”

Научен ръководител: проф. д.ф.н. Величко Руменчев

СЪДЪРЖАНИЕ на АВТОРЕФЕРАТА.....	3
СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	4
ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	11
Актуалност на темата	11
Състояние на изследвания проблем	14
Цел на изследването.....	14
Задачи на изследването, произтичащи от целта.....	15
Обект и предмет на изследване.....	15
Хронологически период.....	16
Хипотеза на изследването	16
Източници.....	17
Методология, подход и методи на изследване.....	16
КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	18
ЗАКЛЮЧЕНИЕ И ИЗВОДИ	40
ПРИНОСНИ МОМЕНТИ НА ДОКТОРАНТА.....	49
ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА	52
БИБЛИОГРАФИЯ КЪМ ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	53
ЦИТИРАНИ В АВТОРЕФЕРАТА ИЗТОЧНИЦИ.....	62

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД	1
1. Актуалност и значимост на темата.....	1
2. „Промени в невербалните кодове в публичната комуникация в условия на глобалното предизвикателство за здравето – covid – 19” - терминологична матрица, цел, предмет и обект на изследването, изследвани източници, хронологичен период, хипотеза ; методология, подход и методи на изследването	8
3. Изводи и обобщения. Научни, научно -приложни, приложни и методически изводи, които се предлагат за защита.....	12
4. Цитирани източници.....	12
I. РЕТОРИКА И ПУБЛИЧНА КОМУНИКАЦИЯ.....	14
1.Реториката като наука. Възникване и етапи на развитие. Реторически класификации.....	14
1.1 Кратък исторически преглед.....	14
1.2. Представители на българската научна традиция – изследователи на реториката. Класификации.....	20
2. Родове и Видове реторика, по класификацията на В. Руменчев, според съответен общ и частен белег.....	21
2.1 Според информационен канал.....	21
2.2. Според броя на субектите – участници в комуникацията.....	29
2.3. Родове и видове реторика, според тяхната цел.....	38
2.4 Родове и видове реторика, според тяхната тема.....	39
3. Реторика и Публична комуникация	40
3.1 Реторически канони - Inventio, Dispositio, Elocutio, Memoria, Actio. Възникване, общо разбиране и актуален прочит не в контекста на комуникацията по време на пандемията COVID-19	40
3.2 Публична комуникация - същност и аспекти. Модуси на публичната комуникация. Възникване и актуално разбиране в контекста на комуникацията по време на пандемията COVID-19.....	44
4. Публичната комуникация - инструмент за формиране и манипулация на общественото Мнение по време на падемията COVID -19 (2020 - 2022г)	50
5. Обобщение.....	52
6. Цитирани източници.....	53

II. НЕВЕРБАЛНИТЕ КОДОВЕ В ПУБЛИЧНАТА КОМУНИКАЦИЯ – КРАТЪК ТЕОРЕТИЧЕН ОБЗОР И СЪВРЕМЕНЕН ПРАКТИЧЕН ПРОЧИТ.....57

1.Невербална комуникация.....	57
1.1. Историография на научните изследвания на невербалната комуникация.....	57
1.2. Критерии за класифициране на невербалното поведение. Функции на невербалната комуникация	61
1.3. Функции на НВК	63
1.4. Визуална реторика.....	67
1.5. Мултимодалност.....	67
2. Модалности на НВК	70
2.1. Кодове на кинесичната модалност - 55 на сто.....	70
2.1.1. Поза.....	71
2.1.2. Жест. Жестикулация. Видове жестове.....	72
2.1.3. Лицето – „прозорец на душата”. Методиката FAST.....	77
2.2. Невербални вокализационни кодове. 38 на сто.....	88
2.2.1. Глас. Интонация. Тембър и сила на гласа.....	88
2.2.2. Темп на речта. Паузи.....	96
2.2.3. „4 voice colors”.....	101
2.3. Проксемични кодове.....	102
2.3.1. Териториален императив	103
2.3.2 Функции на употребата на пространството	105
2.3.3 Пространство и фиксираност	106
2.3.4. Видове пространство според вида употреба.....	108
2.3.5. Пространствени дистанции и взаимоотношения.....	110
2.3.6. Употреба на пространството	113
2.4. Тактилна и обонятелна модалност на невербалната комуникация.....	114
2.5. Цивилизационна модалност.....	117
2.6. Хармония и дисонанс на посланието и неговото възприятие.....	119
3. Мултимодална НВК.....	119

3.1. Физически и културни модални невербални кодове. Интеркултурна невербална комуникаци.....	121
3.2. Универсални културни синдроми.....	122
3.3. Модели за ефективна невербална комуникация - от 'SOLER' през 'SURETY' до 'to SURVIVE'.....	124
3.4. Кодирание и декодирание на посланието в НВК.....	139
3.4.1. Кодирание	139
3.4.2. Декодирание	141
3.4.3. Невербалните кодове като аргумент в речта.....	142
4.Обобщение.....	142
5. Цитирани източници.....	143
III. ВИДОВЕ КРИЗИ. КОМУНИКАЦИЯ ПО ВРЕМЕ НА КРИЗА.....	152
1.Кризис. Видове кризи.....	152
1.1. Мащаб на кризата, според териториалния ѝ обхват.....	153
1.2. Мащаб на кризата, според времевия ѝ обхват.....	154
2. Емоции. Справяне с кризи в екзистенциален план. Средства за справяне.	154
2.1. Универсални емоции - удоволствие, страх, гняв, тъга, отвращение.....	155
2.1.1. Емоцията Тъга. Естество. Степени. Лицево изражение. Емоцията тъга и COVID-19	155
2.1.2. Емоцията Отвращение. Естество. Степени. Лицево изражение. Емоцията отвращение и COVID-19	157
2.1.3. Емоцията Гняв. Естество. Степени. Лицево изражение. Емоцията гняв и COVID-19	160
2.1.4. Емоция Удоволствие. Естество. Степени. Лицево изражение. Емоцията удоволствие и COVID-19	163
2.1.5. Емоция Страх. Естество. Степени. Лицево изражение. Емоцията страх и COVID-19	166
2.2. Базови емоции - обобщение.....	170
2.3. Интелигентност. Видове интелигентност. Средства за справяне с кризи ...	170
2.3.1. Интелигентност. Видове интелигентност.....	170
2.3.2. Емоционална интелигентност	171

2.3.3. Проява на емоционалната интелигентност по време на криза.	
Емоционален епизод и емоционален процес и COVID-19. ‘Неспешно и Неважно’.	
‘Неспешно и важно’. ‘Спешно и неважно’. ‘Спешно и важно’ Съгласно критериите	
Важност и Време	174
3. Глобална здравна криза. Употреба на кризисните обстоятелства по време на	
пандемията COVID -19.....	181
3.1. Възприемане на кризата.....	182
3.1.1 Усещане за благополучие.....	183
3.1.2 COVID-19 - Кризата като разединителен фактор.....	186
3.1.3 Кризата като обединителен фактор по време на COVID-19.....	195
3.2. Комуникация по време на криза/ Risk communication.....	199
3.2.1. Реторика и комуникация.....	199
3.2.2. Мотиви и условия на комуникационния процес.....	201
3.2.3. Етос, патос и логос в комуникацията по време на криза.....	203
3.2.4. Инфодемик (infodemic).....	208
4. Възможности за манипулация на общественото мнение. Дисонанс между вербален и	
невербален изказ - неочаквани ефекти - Макгърк, Тачър, Гъливер, Горещо-студено,	
Ефектът Тачър.....	208
4.1. Ролята на медиите в манипулирането на общественото поведение. Средства	
за манипулиране на общественото мнение и тяхната употреба по време на	
пандемията.....	209
4.2. Реалността и човешкото възприятие за нея. Дисонанс между вербален и	
невербален изказ - неочаквани ефекти.....	218
4.2.1. Ефектът Макгърк.....	220
4.2.2. Ефектът Гъливер	222
4.2.3. Ефектът Тачър.....	223
4.2.4. Хапче за съчувствие.....	226
4.2.5. Продължителна изолация.....	226
4.2.6. Ефектът горещо/студено.....	227
4.2.7. Ефектът на властта.....	228
5. Обобщение.....	230
6. Цитирани източници.....	235

IV. НЕВЕРБАЛНО ПОВЕДЕНИЕ В ПУБЛИЧНАТА КОМУНИКАЦИЯ В ПЕРИОДА НА ПОЯВАТА И РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО НА COVID – 19.....	242
1. Въведение в темата.....	242
1.1. Целева група на изследването. Критерии за подбор на изследваните лица.	242
1.2. Изследователски материал.....	243
1.3. Изследователски подход и методика.....	244
2. Персонален анализ на невербалния аспект в поведението на изследваните лица, генерално и в частност - по време на публични изяви в периода 2020 – 2022.....	247
2.1. Характеристики на невербалното поведение на Доналд Тръмп - 45-ти президент на САЩ, в длъжност от 20.01.2017г. до 20.01.2021г. - по материали от Приложение 1. Език на тялото. Гласови характеристики. Облекло и външен вид. Употреба на пространството, социална дистанция. Доналд Тръмп и COVID-19.....	247
2.2. Характеристики на невербалното поведение на Джо Байдън – 46-ти президент на САЩ, в длъжност от 20.01.2021г. - материали от Приложение 2. Език на тялото. Гласови характеристики. Облекло и външен вид. Употреба на пространството, социална дистанция. Негативи в невербалното поведение на Байдън. Джо Байдън и COVID-19. Предизборният дебат между Тръмп и Байдън	255
2.3. Характеристики на невербалното поведение на Борис Джонсън - Министър-председател на Обединеното кралство – материали от Приложение 3. Език на тялото. Гласови характеристики. Облекло и външен вид. Употреба на пространството и Социална дистанция. Борис Джонсън и COVID-19.	266
2.4. Характеристики на невербалното поведение на Владимир Путин - настоящ президент и бивш министър-председател на Русия – материали от Приложение 4. Език на тялото. Гласови характеристики. Облекло и външен вид. Употреба на пространството и Социална дистанция. Путин и COVID-19.	270
2.5. Характеристики на невербалното поведение на Ангела Меркел - федерален канцлер на Германия от 21.11.2005г до 8.11.2021г. – материали от Приложение 5. Език на тялото. Гласови характеристики. Облекло и външен вид. Ангела Меркел и мъжете в политиката. Употреба на пространството и Социална дистанция. Ангела Меркел и COVID-19.....	277
2.6. Характеристики на невербалното поведение на генерал Румен Радев – президент на Република България - материали от Приложение 6. Език на тялото. Гласови характеристики. Облекло и външен вид. Употреба на пространството и Социална дистанция. Румен Радев и COVID-19.....	284
2.7. Характеристики на невербалното поведение на генерал Бойко Борисов – министър председател на Република България до 16.04.2021г. - материали от	

Приложение 7. Език на тялото. Гласови характеристики. Облекло и външен вид. Употреба на пространството и Социална дистанция. Бойко Борисов и COVID-19.....	288
3. Сравнителен анализ на невербалните аспекти в публичната реч на двете изследвани групи лица.....	293
3.1 Общи белези между невербалната култура на всички националности от изследваната група.....	295
3.2 Различия между националната и интернационалната изследвана група.	297
4. Невербални белези на реактивното поведение в условия на COVID -19.....	297
4.1 Константни величини.	298
4.1.1. Изразяваме това, което чувстваме и чувстваме това, което изразяваме.....	298
4.1.2. Колкото по-далеч от ума, толкова по-малко контрол.	298
4.1.3. Лицето - <огледало на душата>.	298
4.1.4. Мимическата поза изгражда увереност.	299
4.1.5. Контакт. Докосване на другите. Докосване на самия себе си.....	299
4.2 Промени в невербалното поведение на човека, наложени от глобалната здравна криза (global health crisis).....	300
4.2.1. Носене на маска.....	300
4.2.2. Физическо разстояние и социално отдалечаване.....	301
4.2.3. Онлайн комуникация.....	302
4.2.4. Промени в гласовата изразност.....	304
4.2.5. Ръкостискане.....	305
4.3. Характеристики на реактивното поведение с физическо и психо - емоционално проявление.....	308
5. Обобщение.....	310
6. Цитирани източници.....	310
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	315
1. Публична комуникация и култура	316
1.1 Глобализация и партиципация	316
1.2 Измерения на културата. Съвременната културна антропология.....	323
1.2.1 Висока срещу ниска властова дистанция.....	323

1.2.2 Индивидуализъм срещу колективизъм.....	326
1.2.3 Мъжественост срещу женственост.....	329
1.2.4 Избягване срещу толериране на несигурността.....	331
1.2.5. Дългосрочна срещу краткосрочна времева ориентация.....	333
1.2.6 Задоволяване срещу съдържаност.....	335
2. Благополучието на човека – страхове и надежди в 21 век.....	336
3.Сравнителен анализ на измеренията на културата в разглежданите пет страни (САЩ, Великобритания, Германия, Русия, България).....	339
4. Цитирани източници	345
ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	348
1.Теоретични и методически приноси	348
2. Приноси с практико-приложен характер.....	350

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Актуалност на проблема, обект, предмет, цели, задачи, хипотеза и методология.

В настоящия автореферат се разглежда **темата на дисертацията: „Промени в невербалните кодове в публичната комуникация в условия на глобалното предизвикателство за здравето – COVID – 19”**

Глобална значимост на темата.

Темата COVID-19 е с глобална обществена значимост. Микроскопичният коронавирус, който промени живота на всички 7,8 милиарда души на Земята през 2020 година, провокира всички хора, без оглед на националност, образователен и социален статус, да търсят отговори на множество въпроси, свързани с нарастващия риск за здравето и живота си. Благодарение на безпрецедентна досега в историята на човечеството кампания за осведоменост на населението на всички държави от началото на 2020г досега за състоянието, развитието и решаването на спешния и неотложен проблем за справяне с неподлежащата на прогнозиране заплахата за здравето бяха осведомени широки обществени групи. С проблема бяха ангажирани огромен брой изследователи от различни сфери на науката. В лингвистична употреба, независима от националност и език, навлязоха понятия като: COVID-19; пандемия; глобално предизвикателство за здравето на хората, национална, дори световна здравна криза и др.

Пандемията COVID-19 не просто изостри стресовите фактори във всички общества, тя буквално форсира милиони хора за изключително кратко време да променят драстично обичайния си живот.

Освен здравни, последиците на които сме свидетели са и социални и икономически. Първичните здравни последици, които бяха отчетени, касаеха физическото здраве, дори оцеляването на отделните индивиди. Предмет на текущо изследване в периода 2020-2022г. бяха предимно краткосрочните последици от пандемията. Не подлежи на съмнение факта, че тепърва предстои да бъдат анализирани дългосрочните ефекти с отложено във времето проявление като: последици върху психичното здраве на човека (повишени нива на самота, посттравматично стресово разстройство и безсъние, високи нива на депресия и нараснал брой на лицата със суицидни нагласи). От началото на пандемията досега световните организации,

ангажирани със защитата и опазването на здравето на хората започнаха да планират дългосрочни мерки за превенция и за справяне със спешната и неотложна здравна проблематика.

Последствията от страха от заразяване и наложилите се мерки за ограничаване на разпространението на вируса (физическо дистанциране, само-изолация в къщи, ограничаване на социалните контакти) както и започналата (и задълбочаваща се) финансовата дестабилизация (в личен и социален план) обусловиха трайна ситуация на стрес с постоянно усещане за несигурност и пребиваване в негативно емоционално състояние. Умението за справяне с отрицателните ефекти на стреса от ценно (през последните две десетилетия), рязко за предходните две години се превърна в изключително важно. Преимуществено в реактивното поведение преобладаваше защитния механизъм.

Цялостно моделите за комуникация и в частност техния невербален аспект претърпяха принудително адаптиране към променената действителност. Тенденции в комуникацията, чиито очертания забелязвахме в последните две (първи за 21.век) десетилетия, сега ескалираха. Липсата на реално общуване бе компенсирана (в рязко нараснала степен) с виртуална комуникация. Завиши се значително и потребността от достъп до информация, касаеща проблема COVID-19, а с нея значима степен на актуалност придоби и темата за отличаването на 'информация' от 'дезинформация', истинни от фалшиви новини, положително или негативно влияние на осведомеността. Увеличи се дяла на визуално възприеманата информация (работа от дома; дистанционно обучение на учениците; редуцирани реални социални контакти и пр.), а това засили дяла и съществеността (в количествени и качествени параметри) на невербалните модалности в комуникацията в периода. Речевата конструкция, изборът на теми, подборът на информация, анализът, гледната точка на отразяване, преобладаващите в изказа думи, вербално онагледяваха преобладаващите (а също и не популярните) гледни точки във възприятието на случващото се. На втори план (или поне за масовия потребител на информацията) остана невербалния конструкт на речта – неделима част от невербалното поведение (non-verbal behavior) в условията на глобалното предизвикателство за здравето на хората (global health challenge). Комуникацията в условия на риск (risk communication) стана тема – актуална не само за учените, работещи в сферата на комуникациите, но и за изследователи от много други научни сфери. Важността на масовото и бързо разпространение на COVID-19

провокира изследователския ни интерес върху невербалните кодове в публичната комуникация като лакмус за перцептивната, експресивната и интерактивната функция на комуникацията по време на ситуация, свързана с глобално предизвикателство за здравето.

Научна значимост на темата: роля и същност на невербалната комуникация. Българската традиция в научното изследване на невербалните модалности на комуникацията е млада в сравнение със световното систематизирано знание по темата. И в двата териториални мащаба, обаче, силата и значимостта на невербалната комуникация е подценявана в сравнение с преимуществения дял, който се отдава на вербалната компонента на комуникацията. Едва през последните седем (което е безкрайно малко на фона на историографията на науката за комуникациите) десетилетия, темата за езика на тялото, мимиките, жестовете; употребата на пространството; паралингвистичните особености на гласа (интонация, тембър, паузи на речта и пр.); тактилното и обонятелно възприятие, както и цивилизационните невербални белези са станали обект на специализирано научно изследване. За краткото време, от както е във фокуса на научния интерес, невербалната комуникация се развива с бърз темп. Подходите в изучаването ѝ се отличават с многообразие. Интерес към темата в световен план първи проявяват биолозите (основен представител на научния интерес към НВК от този период е Дарвин). Почти век по-късно (83 години) към темата проявяват интерес учените - психолози. В последствие, антрополози и културолози, добавят към научното знание други важни аспекти на знанието за невербалната комуникация. Съвременните изследователи на невербалната комуникация, са представители на изброените, но и на други научни сектори. Много научни анализи на НВК са свързани с реториката, някои разглеждат комуникативното поведение в проблемни ситуации [1], връзките между невербалното поведение и стабилитета на личността [2] или аргументативността на невербалното поведение на конкретни публични лица в конкретна ситуация [3]. Специфичните особености на политическата реторика - президентска и държавно-политическа, по време на протестите и проявите на гражданско недоволство в България през 2020г. са акценти в статията „Особености на аргументацията в политическата реторика по време на гражданско недоволство в България през 2020 г“ на Г. Михайлова [4]. Макар да са актуални, тези изследвания поставят фокус върху темата за невербалната комуникация, но извън контекста на пандемията.

Състояние на изследвания проблем Специфика на комуникациите по време на пандемията COVID-19. Значимост на темата.

Бързото разпространение на корона вируса, заплахата за живота и здравето на хората, разрастването на риска до размер на пандемия постави всички правителства, национални и международни организации и медии в условия на обща кризисна комуникационна ситуация. Всички общества бяха поставени в предизвикателството своевременно да покриват целия спектър от нарасналото информационно търсене и потребление по темата. Очерта се широк хоризонт на научно внимание към темата. Множество изследвания (в това число и български) насочиха вниманието както на широката аудитория, така и на научните среди по въпроси, свързани с COVID – 19, разглеждайки проблема от различна гледна точка и в контекста на многообразни сфери на знанието. Научните изследвания, конкретно касаещи промените в различни модалности на невербалното поведение на човека общо в условия на криза и в частност по време на COVID -19, обаче, бяха оскъдни. В опит да допринесе за запълването на тази научна ‘ниша’ това изследване има амбицията да даде скромнен принос по отношение на специфичните промени в невербалната комуникация, обусловени от появата и разпространението на COVID -19 и настъпилите като последица от мерките, наложили се ограничаването на вируса в периода 2020 -2022г. промени в невербалното поведение на човека.

За целта сме използвали характерни за глобалната здравна криза термини, условно разделени на две групи: А – Комуникация („инфодемия” и „инфодемология”, „метамедия”, „метааудитория”, „медийна екосистема” [5]; ‘фейк нюз’; modalities of communication/, комуникационни модалности; multimodality/ мултимодалност на съвременната реторика; modalities of communication/ комуникационни модалности; multimodality/ мултимодалност на съвременната реторика) и група Б – Здравен контекст (modalities of communication/ комуникационни модалности; multimodality/ мултимодалност на съвременната реторика; ‘глобална здравна криза’, ‘ваксина срещу корона вирус’), както и понятия отразяващ социалните и културните промени в обществото (глобализация, акултурация, нетокрация).

Цел на изследването. Изследването анализира мултимодалностите на 14 съвременната публична реторика с цел да установи степента, до която пандемията

COVID-19 и свързаните с нея промени в обществото (констатирани в периода на изследваната времева рамка (2020 - 2022г.) са повлияли на невербалното поведение на човека. Анализ на невербалното поведение в публичните комуникационни изяви в условия на глобален здравен риск на две групи личности: първо: с локален - национален за България референтен обхват и второ - личности с наднационален - световен кръг на влияние се използва за осигуряване на общо валидност на обобщенията, касаещи промяната на невербалните кодове на публичната комуникация в условия на глобална здравна криза.

Задачи на изследването, произтичащи от целта. Основните задачи, които изследването си поставя са:

- Посредством анализ на реторичните изяви на световни лидери с глобален кръг на влияние, както и представителни за България публични лица, да обследва промените в невербалното поведение по време на глобална здравна криза. Да направи сравнителен анализ на невербалните аспекти в публичната реч на двете обследвани групи лица, респ. да формулира общите белези и различията между националната и международната изследвана група;

- Да обобщи невербалните белези на реактивното поведение в условия на COVID-19; Да извлече обобщения за значимостта на научното разбиране за социална дистанция и социалната ангажираност на науката в условия на криза. Да формулира академично обосновани и актуално съобразени с промените, наложени от глобалната здравна криза (global health crisis) белези на промяната в невербалното поведение на човека.

- Да проблематизира публичната реторика, като поле, което изисква академично разработване на нови, осъвременени теоретични модели. Да актуализира съществуващите научни, теоретични комуникационни модели с оглед на очертали се вече тенденции в промяната на невербалната езикова култура.

Обект и предмет на изследване. Обект на изследването е невербалното поведение (non- verbal behavior) като част от комуникацията между хората в условия на риск (risk communication) – последица от справянето с COVID – 19 - глобалното предизвикателство за здравето (global health challenge), пред което е изправено 15 човечеството в изследвания период. Териториалният обхват на изследвания обект е

локален (в рамките на България) и наднационален (обследвани са невербалните кодове в реторичните изяви на публични лица - референтни за общественото мнение в световен порядък) мащаб. Анализирани са невербалните кодове в публичното красноречие на пет личности с локален и още пет лица с наднационално влияние върху формирането на обществено мнение.

Предмет на изследването представляват невербалните проявления на три от четирите основни функции на комуникацията: перцептивната, експресивната и интерактивната. Информативната функция е предмет на това изследване индиректно, доколкото променените модалности на невербалната комуникация (non-verbal communication) влияят върху коректното предаване на информационното съдържание от комуникатора и правилното му възприемане от реципиента в комуникационния процес в условия на глобална здравна криза.

Хронологически период. Времевата рамка на изследването е 2020 до края на 2022г. Авторът на дисертацията искрено се надява пределите на изследвания по темата с последващ времеви диапазон да касаят само последици от вече приключила глобална здравна криза и факторите за устойчивост на хората за справяне с отрицателните ефекти на стреса.

Хипотеза на изследването. Основната хипотеза на докторанта предполага, че в условия на: екзистенциална криза с глобален характер, създаваща предпоставки за редица промени в социалния живот; при силно редуцирана реална комуникация, случваща се обаче във време на високи технически постижения, осигуряващи на практика неограничени възможности за виртуална комуникация в реално време, независеща от разстояния (между хора, градове, държави, часови разлики и континенти) - комуникацията (като цяло) има своите отличителни черти, които ни позволяват да я класифицираме като специфична Комуникация по време на криза.

На база на тази хипотеза (чиято правилност докторанта изследва), се хипотезират следните твърдения:

1. Невербалните аспекти на комуникацията по време на глобална екзистенциална криза;

1.1 в условия на високотехнологична дигитални възможности придобиват по-висока значимост.

1.2 претърпяват специфични промени.

1.3 промените касаят не само националните белези, но интернационалната комуникация.

1.4 в промените наднационални белези на невербалното поведение преобладават елементите на глобализация в сравнение с елементите на партипартикуларност.

Източници. Като материал за анализ служат онлайн достъпни видеозаписи на реторични изяви на две групи известни публични личности в обследвания период.

В първата подгрупа на нашата изследвана група са включени – лица със световно влияние за формирането на обществено мнение по въпроси от широк порядък, в това число и изследвания проблем. В тази група място е отредено на петима от световните лидери: Доналд Тръмп - 45-ти президент на САЩ, в длъжност от 20.01.2017г. до 20.01.2021г.; Джо Байдън – 46-ти президент на САЩ, в длъжност от 20.01.2021г.; Владимир Путин - президент и бивш министър-председател на Русия; Ангела Меркел – федерален канцлер на Германия до 8.12.2021г. и Борис Джонсън - Министър-председател на Обединеното кралство.

Втората подгрупа е съставена от още две личности, които формират и влияят върху общественото мнение основно в България и частично - в глобален мащаб по изследвания проблем в периода: Румен Радев – президент на Република България и Бойко Борисов – министър председател на Република България до 16.04.2021г.

Всички седем лица от двете изследвани групи са публично известни, с управленски и политически правомощия (през целия или почти целия изследван период) и асоциирани като лидери на мнение във връзка с пандемията COVID-19. .

Подборът на всички лица включени в нашата целева група, (чието невербално поведение е обект на изследване в аспект комуникация по време на криза) е базиран на техния публичен имидж, широката им разпознаваемост в обществото, както и на факта, че думите и действията им имат формиращо влияние върху нагласите, разбиранията и решенията, респ. - върху съдбата на цели народи, а в контекста на изследвания проблем - и върху решения, касаещи както отделната страна и народ, които представляват, така и цялото човечество.

Методология, подход и методи на изследване. В дисертацията са 17 използвани следните методи: теоретичен анализ и синтез (за изграждане на

теоретична основа на текста – първа, втора и трета глава); реторичен аргументативен анализ (четвърта глава), прагма - диалектически анализ на аргументативния дискурс (използван частично в четвърта глава и в обобщение) и мултимодален и дискурсивен анализ (глава четири).

КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ПЪРВА ГЛАВА предлага исторически и съвременен теоретичен обзор на реториката, реторическите класификации; родове и видове реторика, според съответен общ и частен белег (според информационен канал и според броя на субектите – участници в комуникацията - монологични и диалогични формати на публичната комуникация), както и родове и видове реторика, според тяхната цел и родове и видове реторика, според тяхната тема. Разгледана е реториката в контекста на публичната комуникация. Предмет на внимание са реторическите канони (*invention*, *Dispositio*, *Elocutio*, *Memoria*, *Actio*), същността и аспектите на публичната комуникация и нейните модуси (Модус на необходимост, Модус на пожелателност, Разобличаващ модус, Модусът на задължителност, Модус за аргументиране и убеждаване, Модус на интеграция), както и употребата на Публичната комуникация като инструмент за формиране и манипулация на общественото мнение.

В глава 1 сме сравнили разбиранята за реторика от Древността, Средните векове и Съвременето; понятия – въведени и използвани от древните философи по повод на различни от сегашните казуси, морални норми, разбираня и обществени порядки. Предложили сме внимание върху теоретични модели от различни епохи. Позволили сме си да направим коментари за някои от тях и добавки към други. Предвид темата на нашето изследване и съобразно значимостта на пандемията COVID-19 (обулавяща нашия фокус в изследвания период върху обекта и предмета на нашето изследване), сме си предложили към критерии номер 10 във видовете спорове от класификацията на Д. Павлов и Я. Тоцева [6] (таблица 1) да бъде добавен аспект ‘здравен’. Именно такъв тип ‘здравен дебат’ имахме възможности да наблюдаваме и то многократно по време на пандемията. Макар в конкретните обстоятелства да касаеше предимно медицински въпроси, здравният дебат провокиран от пандемията даде повод за множество последващи го етически, морални, философски и социални – формални и неформални дебати. Към седемте критерия на Павлов и Тоцева [7] 18 (таблица 2) сме предложили да се добавят още два: **осми критерий: ‘на база на**

осведоменост и професионална експертиза'. Макар той да корелира и да може да бъде съотнесен частично със сходни понятия по отношение на три от въведените от Павлов и Тоцева критерии - 'по точност', 'гносеологическо – логически' и 'езиково – стилистичен', предложеният от нас (осми) критерий 'на база на осведоменост и професионална експертиза' има своя себестойност и актуалност не само в конкретика за пандемията COVID -19, но и цялостно в глобален план предвид нарастващата заболяемост на хората по света в нашия 21век. Отговорите по този критерий, считаме, че би следвало генерално да се делят на подкатегория 1 - **'даващи логично и експертно обоснована осведоменост'**, където бихме могли да различим следните нива - **'експертно мнение', 'гражданска позиция' и 'общо становище'** и подкатегория 2 - **'предлагащи подвеждаща дезинформация'**. В подкатегория 2, визираме: **'информация с непроверена и непотвърдена вярност' (нискокачествена медийна продукция); 'информация с целево подменена/ манипулирана достоверност' (фейк нюз): манипулация на моментното обществено мнение) и 'пропаганда'** (стратегически планирано системно и целенасочено едностранно или изкривено поднасяне на информацията с оглед постигане на конкретни дългосрочни цели за манипулиране на общественото мнение). Съгласно теорията за **агностицизма**, предвид относителния характер на понятията и на самата истина и защото отговора на всеки въпрос има две страни – теза и антитеза, в съгласие с Протагор [8] сме предложили и **девети критерий: 'агностичност на информацията'**. Място за този критерий в класификацията на Д. Павлов и Я. Тоцева открихме в дебатите, свързани с COVID -19, в които логично и обяснимо липсваше абсолютна истина. Споделената (не зависимо от кой участник в дебата – специалист, обикновен гражданин или политик) 'истина' по конкретния казус (или поне за изследвания тук период), се оказваше относителна както по отношение на вярност на тезата, така и по отношение на вероятността тази 'днешна истина' утре да бъде 'неистина'. Така по критерий агностицизъм бихме могли да разделим отговорите на две под категории: с **'с ниска степен на вероятност'** и **'с висока степен на вероятност'**. И двете подкатегории зависят пряко от наличието (или отсъствието) на образователен ценз, професионален опит и експертност, но и корелират с личностни умения за мониторинг на информацията; аналитично мислене - различаващо вярно и невярно; умение за работа в условия на 'спешно и важно' (т.е. под стрес), както и умение за мащабно мислене и визия за процесите в обществото. Съществено основание да добавим тези два критерия открихме в липсата на предишен прецедент (в периодите, които науката е имала

теоретичен фокус върху проблематиката ‘дебат – въпроси – отговори’) от такъв глобален мащаб, който да постави здравен казус в центъра на световното обществено внимание, респ. да стане повод за дискусии, спорове, полемики и дебат и то в условията на нарастващ здравен риск, т.е. в ситуация изискваща спешна и неотложна реакция.

Към класификацията на В. Руменчев за родове и видове реторика, според тяхната тема (политически, съдебни, академични и богословски) в глава 1 от този дисертационен труд сме предложили да се добавят още два вида реторика: **‘реч по медицински въпроси’** и **‘глобално значими речи’**. В контекста на глобалната здравна криза (пандемията COVID -19), считаме за уместно тези два вида реторика да бъдат включени в реторическата класификация по тема. Първата предложена от нас категория касае темата на речта като информационен ресор/направление, а втората – като обхват и значимост на темата. Видно в ‘реч по медицински въпроси’, визираме информационна реч, която в класификацията на типа ‘отговори’ поставихме в критерии осем: **‘на база на осведоменост и професионална експертиза’**.

В последната част на Глава 1 сравняваме аудиторията днес и публиката във времето на древните гърци. И макар да описваме днешния човек в светлина, значимо изпреварващо развитието на мисленето в Древността, сме поставили под съмнение верността на това заключение. В тази част от дисертацията задаваме въпроси, чиито отговори сме продължили да търсим във всички следващи глави. 'Имаме ли право да сравняваме емоционалното въздействие на речите на съвременните оратори с тези на майсторите на древното красноречие?; Доколко са относителни днешните Истини?; Използвани ли бяха в речта по време на COVID-19 техники за убеждаващо въздействие, които се конфронтират с морала, кои и до колко?; Кодовете в невербалната комуникация на съвременния човек са ли реторически силогизъм и ако да, кои са действителните и кои - привидните ентимеми, с които борави говоренето отвъд думите? Големият въпрос, който задаваме в Глава 1 и чиито отговор търсим до края на този дисертационен труд е екзистенциален и реторично пита **дали случилото се със света в периода (2020-2022), познато като световна епидемия COVID-19 е или не е от онези неща, извънредни по размери и последици, подобни на катастрофите в Антигона, за които Аристотел [9] казва, че би следвало да извадят човека от присъщата му инертност, която ни прави „роби на недоказани мнения, на съмнителни истини”?**

ВТОРА ГЛАВА. В посока от общото към частното, следващата – втора глава се концентрира върху невербалните кодове в публичната комуникация. На научното внимание е предложен кратък теоретичен обзор и съвременен практически прочит на темата Невербална комуникация. Въведение в темата сме направили с историография на научните изследвания на невербалната комуникация от Чарлз Дарвин „Изразяване на емоциите в човека и животните“ (1872). През Е. Хол [10] и [11], А. Шефлен и С. Дънкан [12], Алберт Мехрабян (1967), Дж. Фаст с „Езика на тялото“ [13], „Езикът на тялото“ на А. Пийз [14], Б. Корте (1993), М. Кунчик и А. Ципфел [15], Д. Еголф и С. Честър [16] до Г. Петрински, В. Руменчев [17], Н. Стефанова [18], Мюмюн Тахир [19], М. Ботева [20], А. Николова [21], Игор Задар от Словения [22], Д. Добрева [23], С. Димитрова [24], Е. Хеминг [25], Т. Стоицова [26] сме очертали жалоните на съвременното разбиране на невербалната комуникация. Изтъкнали сме **Функциите на невербалната комуникация** - функция по синхрон, Релационна, Идентификационна, Аргументативна, Емоционално-експресивна, Представителна и Етосна функция, където в термина „функции“ се разбират различните начини (модуси), по които действат различните канали с кодирана информация (модалности) на несловесното общуване” [27].

Първата част на Глава 2 е с теоретичен характер. Тя отделя специално внимание на: аспекта **визуална реторика**; понятието **мултимодалност**, както и връзките между визуалната реторика и понятието ‘мултимодалност’. Разгледани са в детайли отделните **Модалности на НВК: кинесика** (поза, видове жестове; лицето и Методиката FAST; стратегическа точка; очи, поглед, зрителен контакт); **невербални вокализационни кодове** (глас; интонация; тон, тембър и сила на гласа; темп на речта, паузи; „4 voice colors”); **проксемични кодове** (териториален императив – лично пространство, вариативност на пространствените граници; функции на употребата на пространството; пространство и фиксираност – фиксирано, нефиксирано и полуфиксирано пространство; видове пространство според вида употреба – тактилно, визуално, топлинно; пространствени дистанции и взаимоотношения – интимна зона, лична, социална и публична дистанция); **тактилна и обонятелна модалност**, както и **цивилизационна модалност** (хармония и дисонанс на посланието и неговото възприятие; хармония, дисхармония) **на НВК**.

Генезисът и специфичната природа на **употребата на пространството** от човека сме представили през призмата на Е. Хол [28]. Трислойният модел на Хол изложен в глава 2 има за цел послужи за изграждане на цялостно логично обяснение на специфичната употреба на пространството по време на глобална здравна криза – разгледана детайлно в глава 3, а в последствие и като контекст за персоналната употреба на пространството при всеки от изследваните лица - в глава 4.

В обобщение на отделните модалности в глава 2 сме въвели **Мултимодалността в НВК** като теория на комуникацията в контекста на социалната семиотика. Разгледали сме причинно-следствените връзки на различните мултикултурни контексти. Поставили сме акцент върху **Физическите и културни модални невербални кодове, интеркултурната невербална комуникация и универсалните културни синдроми** (културна комплексност; културен натиск (cultural tightness); индивидуализъм и колективизъм” [29]. След като сме разгледали по отделно спецификата на всеки от четирите универсални културни синдрома, сме извели понятието **културна комплексност**, конструирана от индивидуализма и колективизма на всяка отделна култура, където различията на тези дименсии между отделните култури са както качествени, така и количествени.

Следващата - централна част на глава 2 прави преход от теорията към практиката, разглеждайки модела ‘**SOLER**’ на Игън [30] - помощно средство за преподаване и изучаване на невербалната комуникация, където от различните модалности на НВК са изведени пет основни правила за невербално поведение. След обстоен анализ на всяка една компонента от акронима на Игън сме добавили доразвитата версия на модела ‘**SOLER**’ -‘**SURETY**’ на Стикли [31]. Базиран на наблюденията на Меткалф и на личния опит на Стикли в обучението на медицински сестри, сме описали модела ‘**SURETY**’ , който представя една доразвита в дългогодишна практическа работна версия на модела ‘**SOLER**’. Стъпвайки на базовия модел на Игън и неговата доразвита версия на Стикли, и изхождайки от контекста на променящата се по време на пандемията COVID-19 действителност, в тази част от работата си дисертантът предлага на вниманието на изкушените в сферата на ефективната невербална комуникация модела ‘**to SURVIVE**’ – авторски, актуализиран (спрямо реалността в 2022г) прочит на познатия, създаден от Игън и развит от Стикли модел. Моделът ‘**to SURVIVE**’ се доверява на препоръките на авторите Игън и Стикли, 22 на които се позовава, но придържайки се към тях ние наблягаме на факта, че в условия

на глобална здравна криза на съвременния човек му се наложи не само да се довери на интуицията си, но и да се позове на инстинктите си. С вменени не доброволно, а доброзорно нови правила за правилно и неправилно, уместно и неуместно, разрешено и забранено в началото на третото десетилетие на 21 век на Човека му бяха отнети първостепенни права и му беше вменено ново, различно от познатите досега задължение. Търсенето на близост чрез докосване от човешка потребност (изразена в една или друга степен за различните страни и народи) от дълбоко присъща в поведението начовека се превърна в повод за страх и риск за неговия живот. Въведено беше изискване за поставяне на ваксина като условие за допуск дори до права, които нито едно общество досега не беше проблематизирало. Разделението на обществото в периода 2020 -2022г. в значителна степен наподобява множество разделителни линии, които историята познава, но се различаваха качествено от всички тях. Познатите досега разделителни линии по пол, вероизповедание, цвят на кожата, произход (класа/каста) и пр., които през цялата човешка история са били, а в днешно време все по-малко са повод за вътрешно разделение в едно общество, отстъпиха място на едно новото разделение – за и против мерките и ваксините; ваксинирани и неваксинирани. И макар познатите от вечността белези на различия да са конфронтирали много страни и народи, цели общества дори, то днешното ново деление вече касае не един или друг сегмент от обществото, не един или друг народ, а целия свят, т.е. - всички народи. Вторият елемент, от който сме изходили в конструирането на своя практически модел на НВК по време на глобална здравна криза е базовата характеристика на това ново разделение в обществото, а именно: наличието на външен обуславящ причинител, контра на който е налагането на промените, вменяването на задължителност и липсата на избор. Нашият съвременник беше поставен пред дилемата да бъде или да не бъде, но вече не в Шекспиров вариант – 'човек', а в глобално кризисен вариант – 'ваксиниран'. Човекът, чиито права по време на пандемията на практика бяха (ако не изцяло отнети, то поне – в много голяма степен) ограничени. В този контекст видяхме смисъл да доразвием модела на Игън и Стикли в съзвучие с реалността, в която първото условие за бъдеще беше просто да оцелееш. Така се роди акронима 'to SURVIVE' (англ.- оцелявам, преживявам; живея повече от; запазвам се; съхранявам се).

Петте правила за успешна невербална комуникация в модела на Игън, станали - 23
шест в версията на Стикли, в 'to SURVIVE' - набъбнаха до девет. Първата и най-важна

характеристика на предложения от нас модел 'to SURVIVE', по която следва да го различим качествено от 'SOLER' и 'SURETY' е синтаксиса на акронима. Ако 'SOLER' и 'SURETY' (англ.) означават 'човек, който.....', т.е. субект, който по отношение на синтаксиса на речта може да се явява подлог или пряко допълнение, то моделът 'to SURVIVE' вече е глагол и обозначава действие. В глава 2 са дадени подробни описания за всяка съставна буква от акронима, който дисертантът предлага, за смисъла и стойността, която му придаваме и нашите аргументи за включването в модела на всяка отделна негова съставна част.

Специфично за модела, който предлагаме е, че някои от неговите съставни елементи са двукомпонентни (една буква от акронима обозначава не една, а две думи). В нашия модел са включени елементи, които не присъстват в модела на Игън и Стикли, но защото отразяват ярко настоящата действителност, се явяват не само удачни, но и нужни за изграждане на съвременен, работещ и ефективен модел за невербална комуникация.

В този Автореферат отделихме сравнително голямо внимание на нашия авторски модел за успешна невербална комуникация по време на криза - to SURVIVE, защото считаме, че разширяване на модела на Игън, доразвит и от Стикли е не само необходимо условие, но и задължителна предпоставка за промяна в разбирането за ефективна невербална комуникация въобще. Само такава - ново, разширено и актуализирано спрямо динамично променящата се реалност разбиране, би ни позволило да имаме съвременна и вярна философска рефлексия за битието на човека в 21. век и дали и доколко неговото съзнание е субектна позиция, избрана от и със знание за света.

В следващата част на втора глава сме разгледали съществените въпроси, свързани с **кодиране и декодиране на посланието в НВК**. Оставили сме за края на тази глава най-важния елемент от веригата на комуникационния процес, не защото не му отдаваме полагащата му се роля, а напротив – за да е възможно на базата на предходните описания на форми и съдържания на невербалната комуникация да извлечем в максимална степен понятно и резониращо смисъла и значимостта на тази част (кодиране/декодиране) в отношение към/с цялото (комуникационен процес).

От **произволните/арбитрарни** (arbitrary) и **иконични** (iconic) кодирания на Пол Екман и Уолтър Фризен [35] през **субектно-предикатната волатилност** (при

несъзнателно протичащи логически процеси в нашия ум субектът се идентифицира със своя предикат, което от своя страна води до погрешни изводи) [36], сме обективизирали имплицитната възможност на кодирането да съдържа в себе си възможността за манипулация и високото ниво на неосъзнатост, базирано по-скоро на индукция/интуиция, когато става дума за невербалната комуникация като база за патосен аргумент [37]. Анализирали сме влиянието на пълното или частичното декодиране на невербалното съобщение върху мнението, оценката/преценката и решението на аудиторията.

Кодирането и декодирането на посланието в НВК сме разгледали в контекста на *аргументативния процес*, без непременно наличието на осъзната и/или явна опозиция [38]. В глава 1 сме въвели темата за невербалните аргументи в речта като изразно средство за емоционалността на говорещия, но и като средство за въздействие върху емоционалната ангажираност на аудиторията с темата и конкретната теза на речта. Пак там (в глава 1) сме обърнали внимание на съществената роля на невербалните аргументи за справяне с предубедеността на аудиторията, както и „при манипулативното въздействие, което преследва правдоподобие и привидност и разчита преди всичко на внушението” [39]. В глава 2 сме задържали вниманието си върху аргументативността на НВК формирана от логиката, емоцията и имиджа като формиращи аргументативността на речта. На аспекта 'конфронтирана аргументация' - особено при използването на стратегическата точка“ [40] сме се спрели в Глава 3, а в Глава 4 сме се занимали по-специално общо като цяло с аргументативната функция на НВК, конкретно с аргументът на ръста („ефектът Гъливер”) и с аргументацията в невербалното поведение на всяко от изследваните лица.

В обобщение на Глава 2 докторантът заключава субектното развитие на индивида като функция в уравнение, в което субективния прочит в кодирането и декодирането на невербално послание се явява променлива величина и проблематизира вида на функцията - право или обратно пропорционална на променливата. Глава 2 продължава в избраната посока от общото към частното като постепенно премества фокуса на внимание от невербалните кодове на публичната комуникация въобще към спецификите на същите тези невербални кодове, но вече в контекста на междуличностната комуникация в условия на глобална здравна криза.

ТРЕТА ГЛАВА. На видовете кризи и комуникацията по време на криза е отредена третата глава от тази дисертация. Изложението в тази глава отново има фуниевидна конструкция. Започнали сме с въвеждане на понятието криза - въобще и социалния прочит на разбирането за криза на Запад и Изток. Упоменали сме четирите основни елемента на кризата по Сифнеос: 1) външно събитие (травма, загуба, преживяно насилие, значима житейска промяна, дори развитийни промени); 2) усещане за уязвимост на индивида провокирано от външното събитие; 3) ситуация или фактор предхождащи настоящото заплашителното събитие, които по аналогия провокират усещане за безсилие, че няма да може да се справи и 4) същинско състояние на криза [41]. Разгледали сме видовете кризи, както спрямо критерия – обем (териториален обхват), така и спрямо критерия - вид (естество). Въведените теоретични понятия и тяхната причинно-следствена обусловеност сме екстраполирали върху основата на здравната (не за регионална или национална, а за глобална здравна криза). Поради глобалния (а не – регионален) обем на кризата на този етап от труда си сме заключили, че политическата реторика (макар да не е предмет на това изследване), не може да остане извън фокуса на нашето внимание в ситуация на риск за глобалното човешко здраве. Подчертали сме, че комбинацията от обстоятелства, включваща голям (в случая – глобален) мащаб на кризата, висока степен на риск (в случая – здравен) и едновременно наличие на вътрешни политически борби в много страни, както и липсата на международно съгласие по отношение на генерални в глобален мащаб въпроси и случването на всички тези обстоятелства по едно и също време в множество държави на всички континенти, генерира един допълнителен капацитет и интензитет на кризата. Обърнали сме акцентирано внимание върху високия риск именно тази комбинация от елементи и характеристики на кризата да генерира още по-подчертано и осезаемо впитане на политически интереси в *прелъстяването на аудиторията* [42], както и отварящото се вследствие на това - пространство за демагогия.

Следващият обем в глава 3 ангажира вниманието на читателя върху **Справянето с кризите в екзистенциален план и средствата за това.** За целта сме разгледали детайлно пет (от седемте) базови емоции – универсални за всички хора: удоволствие, страх, гняв, тъга, отвращение. За всяка от тези емоции сме предложили кратко описание на същината, упоменаване на различните степени на емоцията, описание на лицевото изражение на съответната емоция и обобщение за значимостта на всяка от емоциите по отделно. Специално внимание сме отделили на специфичната

проява - изразение, интензитет, причини и следствия за всяка от емоциите по време на пандемията COVID-19. В общ план сме подчертали свързаността на разглежданите пет емоции, взаимната обусловеност, отделното и комбинирано влияние на тези емоции върху отделната личност и в по-общ социален план. В контекста на общото, комбинаторно влияние сме обърнали внимание на потенциалното реактивно на тези емоции поведение. По-специално внимание сме обърнали на елемента на агресия проявен вербално под формата на военни метафори в българския [43] и в глобалния [44], [45] официален дискурс по време на кризата с COVID-19, както и на неметафоричната употреба на думата война. Отделили сме място за грешката от втори род или по-точно казано как беше употребено отворилото се място за демагогия и как „едрият капитал съзря перфектната възможност за себе си и впрегна цялата държавна и цялата пропагандна машина във всяването на страх, чрез който да легитимира въведените извънредни противоепидемични мерки” [46]. На умелата употребена от финансовия капитал и как големите фармацевтични компании бенефитираха на база случващото се, за техните финансови изгоди и гарантирани пазари, сравним само с този по време на война [47] сме се спрели оскъдно, но в степен - достатъчна за да поясним смисъла и значимостта на понятието ‘ваксина’ по време на глобалната здравна криза. В тази част от глава 3 сме аргументирали повторно и подчертано своето предложение в модела ‘to SURVIVE’ да включим второ ‘V’ – този път, идващо от ваксина. В този преглед на фактите и обстоятелствата сме намерили още достатъчни основания за твърдението ни (от глава 2), че света се разслои на ваксинирани и неваксинирани.

Представили сме действията на ЕС и големи наднационални организации като СЗО срещу вируса и пандемията COVID-19.

В обобщение на Базовите емоции сме разгледали естеството на афектното състояние за да продължим с **видовете интелигентност и средствата за справяне с кризи**. По – специално място сме отделили на **Емоционалната интелигентност (ЕИ)** като социално-емоционално умение за анализ и овладяване както на собствените си чувства и емоции, така и тези на другите; за запазване на обективност по отношение на реалността (отвъд своите емоции и желания), за решаване на проблеми и за управление на стреса. Описали сме петте основни елемента на ЕИ:

1. **Себе-възприятие**, състоящо се от **себе - запазване** – разбиране и познаване на самия себе си, приемане на себе си, изграждане на връзка със себе си; **себе - актуализация** е понятие, което визира ниво на ЕИ, надграждащо ‘себезапазването’. То

индикира ниво на осъзнатост, при което има актуална потребност от развитие, усъвършенстване, напредък и **осъзнаване на емоциите** – осведоменост за емоциите въобще, позволяваща разпознаване, различаване, обективно наблюдение, анализ и осъзнаване на емоциите.

2. Себе-изразяване посредством **изразяване на емоциите** – това понятие включва свободното вербално и невербално изразяване на емоциите в посока пожелана от индивида; **асертивност** - включваща откритото себе изразяване в цялост (мисли, вярвания, убеждения, емоции), отстояване на личността си и правата си по начин, който е съобразен с морала и ценностите на обществото и готовността да приемем различията, да останем толерантни спрямо инакомислещите и отстояването на **емоционална независимост** – понятие, което визира умението да управляваш емоциите си без да си зависиш (нуждаеш се) от одобрението на другите. То кореспондира с яснота на собствените емоции, способност за тяхното изразяване, увереност в себе си и самоуважение, които ти позволяват да си емоционално независим.

3. Междупличностни отношения, с които визираме способността на личността да установява и поддържа топли, удовлетворяващи отношения, базирани на доверие и лоялност; **емпатия** – касаеща способността да изслушваш с внимание, да се отнасяш с приемане, разбиране, уважение и търпение към другите, уважавайки техните чувства. Понятен начин за дефиниране на ‘емпатия’ е да се поставиш на мястото на другия и **социална отговорност** е понятие, което е по-познато в обществото в бизнес и социален контекст.

4. Вземане на решения – умение, свързано със **справянето с проблеми; ревизия на реалността и контролиране на импулсивността**. Понятно тази област от ЕИ работи за изграждане на компетенции, свързани съответно със способността да вземаш решения, в ситуации, в които си емоционално въввлечен (ангажиран); умението да запазиш обективност по отношение на реалността, без значение на емоциите, както и ниво на осъзнатост, при което разпознаваш импулса и го владееш, можеш да го задържаш, забавяш, управляваш.

5. Управление на стреса – изразяващо се в **гъвкавост, устойчивост на стрес и оптимизъм**. Оптимизмът - характеризираща ярко индивида е устойчив белег, описващ реакциите на личността в масовия смисъл. Устойчивост на стрес е умение, което се създава и следва да се тренира. А гъвкавост по отношение на стреса е изражение на

адаптивността на личността, дали и доколко владее способността да пренастройва мислите си, емоциите си и реакциите си в определена ситуация.

Основните аспекти на ЕИ сме разгледали в практико-приложен смисъл като **проява на емоционалната интелигентност по време на криза**. Предвид обстоятелството, че „новите реалности на цивилизацията са нахлули толкова бързо, че бавната стъпка на биологичното развитие не е успяла да се нагоди към тях” [52] за човека в 21 век сме извели заключението, че той се намира в ситуация, в която еволюцията му е изостанала от реалността. Активира се емоционалната памет от най-първичния момент на съществуване, когато са развити само амигдалата и хипокампа (делът от мозъка, който извлича информация). Отключват се емоционални спомени от най-дълбоките нива на несъзнаваното, когато неокортексът (хранилище на рационалната мисъл) все още въобще не е развит. Другояче казано, възприятието на човека за действителност, породила такъв тип емоции (с липсващи аналогии в емоционалната памет), както и неговите реакции в отговор на тази реалност са сравними с тези на едно малко дете във възраст, в която не е развит този дял от мозъка, който обработва рационално информацията. Емоциите са интензивни и действат светкавично, а реакциите са лишени от логика. Този механизъм на образуване на реакцията е обясним с факта, че към настоящето реагираме по модели, запечатани в миналото в нашата емоционална памет. И защото нашия съвременник не открива в емоционалната си памет аналог на случващото сега, неговата реакция е неадекватна. Твърде пресилена или недостатъчна спрямо външния тригър (дразнител), афектираната емоционална реакция е несъразмерна спрямо обуславящия я фактор.

За по-добра яснота на процеса сме въвели и обяснили понятието **‘Емоционален епизод’**. Извели сме неговата роля в петте стъпки на **емоционалния процес**: от предварителното състояние на възникването (наличието) на предпоставки (стъпка 1), към стъпка 2 - етапа на възникване на събитие, което се конфронтира с вътрешния ни свят, когато първичното ни усещане на този етап дори може да е несъзнателно, а преценката и реакцията на това събитие са автоматични. Когато съзнанието отчита наличието на външен дразнител и асоциира този тригър с вече съществуващ (заучен или придобит) модел в нашето съзнание и задейства търсене и субективен сравнителен анализ на наличната емоционална памет за откриване на аналог на случващото сега във вече придобитите до момента емоционални преживявания. Стъпка 3 от този генезис сме подчертали с промените във физическото състояние (реакция на вегетативната нервна система), които настъпват като компенсаторен механизъм

(промени в цвета на лицето; потрепвания, нервни движения, стягане на мускулите на лицето и тялото, обща промяна на позицията на тялото и пр. Този етап от емоционалния процес е подчертано значим за изследваната от нас тема, защото несъзнателните реакции на вегетативната нервна система се проявяват на ниво език на тялото като сигнали, представляващи автентична невербална изразност. Тази именно моментност на проявата на емоцията е във фокуса на нашето внимание както в глава 2, 'Стратегическа точка', така и повторно в края на глава 3 при анализа на дисонанса между вербален и невербален изказ и неочакваните ефекти, които той може да породи. На стъпка 4 от емоционалния процес сме се спрели с особено внимание. Тази част от процеса е съществено важна за изследваната от нас тема, защото бидейки проява на реакция в отговор на външния дразнител на ситуацията, тя зачева първия (незадължителен, но – евентуален) процес на осъзнато отношение на индивида към неговото невербално поведение. Промените в емоционалното състояние се сублимират в действия. По отношение на резултата тези действия могат да имат конструктивно/градивно или деструктивно влияние. По критерия 'кодиране – декодиране' действията на личността в този етап от емоционалния процес следва да се разглеждат като определени/ясни/четими или неопределени/двусмислени/объркващи. В аспект осъзнатост на реакцията действията на лицето поставено в такава ситуация ясно трябва да се подразделят на първични, неосъзнати и в този смисъл автентични и/или осъзнати, базирани на предишна опитност и целенасочена работа за овладяване на емоциите, или осъзнати, но базирани на търсени резултати, т.е. преднамерени и манипулативни. В последната фаза от емоционалния процес (стъпка 5) се сублимират всички предходни фази. Резултатите или последствията от емоционалните действия на човека могат да се разделят условно на два типа: първият тип са резултати, които с действията си сме генерирали като ответна реакция на околните, а другият тип резултати са вътрешни по отношение на човека, намиращ се в променено емоционално състояние, респ. чиито емоционални действия анализираме. Външният респонс на емоционалните действия може да генерира последващ дразнител – тригър за нова промяна в емоционалното състояние, респ. реакцията на първия дразнител да генерира нова емоционална промяна. Следващи нови, вторични (по отношение на първите) емоционални реакции и действия, респ. – нови последствия. В анализа на този етап от емоционалния процес отделили специално внимание на разглеждането на последствията с цел редукция на нежелани резултати в следваща подобна ситуация.

Обширно и детайлно сме разгледали външния тригър COVID - 19, който задейства спусъка на емоционалния епизод в живота на всички хора по света в началото на третото десетилетие на 21 век. Спрели сме на първичното усещане на нашия съвременник, емоционалния епизод задействал емоционалния процес на реактивното поведение – от преценката за случващото се, през моментната (неосъзната) реакция към променената реалност, до ментализирания и вербализиран аспект на реакцията. Подчертали сме соматизираната проява на дисонанса между очаквана и реална действителност, компенсаторния механизъм на ответното (реактивно) поведение, както и неговата непредвидимост.

Пандемията COVID – 19 като тригър на емоционалния процес сме обяснили в контекста на нарастващия обем на информацията, с която бяха заливани хората (едновременно от много и различни източници и канали) и най-вече от наличието на огромен брой новини с непроверено съдържание, в това число и такива, които целенасочено разпространяваха фалшиви новини.

По наша преценка разбирането за ‘правилно и неправилно; добро и зло, грешно и вярно; дали и кога’ беше подложено на изпитание и заради постмодерното мислене, характеризиращо се с разклатени устои на ‘старите ценности’, с тенденция за липса на граници, глобализация и забравени или инфилтрирани (акултурирани) в чужда култура традиции. Новият тип номадство на огромни групи от хора – едни бягащи от войната, а други – мигриращи в търсене на работа с по-добро заплащане, подсигурираща по-добър стандарт на живот – от екзотика започна да се превръща в тривиалност.

Опитности, генериращи емоции, чието изживяване преди се разпознаваше като прецедент в личния опит или беше спомен от далечни, забравени времена на неспокойствие, от началото на 21 век станаха масово налични в живота на всеки човек. В краткия времеви диапазон от 2020 до 2022г. за наличието на такъв тип преживявания бяха подходящи описателни характеристики като ‘чести’, ‘интензивни’ и ‘драматични’. За осъзнатост на реакцията считаме, че можеше да се говори с подчертана рядкост и условност. Последствията от емоционалните действия на човека, за които споменаваме многократно в цялата дисертация (усещане за постоянна и нарастваща тревожност, паник атаки, депресии; зачестили прояви на домашно насилие и насилие над самия себе си избирайки смъртта пред живота) бяха в ущърб на психичното и психологичното здраве на хората. Външният респонс на емоционалните действия се виждаше ясно в напрегнатите взаимоотношения, в които се появи вторичен тригър - дразнител – ‘инакомислещия’ човек. Следващи нови, вторични (по отношение на

първите) емоционални реакции и действия, видяхме не само в сферата на личните, но и в социалните отношения, във вътрешната и във външната политика на много държави, в това число (за жалост) и на ниво максимална ескалация на напрежението в негативен план с нахлуването на руски войски в Украйна. Всеки етап от емоционалния процес, който се стремеше компенсаторно да възвърне баланса в емоциите беше буквално заливан от нова приливна вълна емоции, генерирана отново от същия или от следващ един или друг, външен причинител. Последствията от първичния причинител макар и да бяха интензивни, тежки, драматични, за огромен брой хора – скръбни и непрежалими започваха да изглеждат като леки изпитания на фона на последиците от всяко следващо емоционално ангажиране.

В началото на 21 век се говореше за важноста на изграждането на нови умения. В последствие важните умения станаха ключови компетентности: Общуване на роден език; Общуване на чужди езици; Математическа компетентност и основни знания в областта на природните науки и технологиите; Дигитална компетентност; Умения за учене; Обществени и граждански компетентности; Инициативност и предприемачество и Културна осъзнатост и творчески изяви [48]. Изграждането на меки умения се затвърди като необходимост за адаптиране към променящата се действителност както в социален, така и в бизнес план. Темата за емоционалната интелигентност придоби масова популярност. Себепознанието (като възприятие), умението за управление на емоциите, изграждане на отношения, решаването на проблеми и управлението на стреса от елитарни – научни и философски понятия навлязоха в езика на нараснала маса от хора. Още по-новите умения, които се оказаха нужни на човека в 21 век бяха **гъвкавост, устойчивост на стрес и адаптивност**. По време на и след пандемията COVID -19, и в условия на трайна тенденция на глобализация, синусоида от миграционни вълни, движение на огромни маси от хора от местоживееене към град (държава) с добри условия за труд и живот, най-значими и ключови за справянето със ситуацията се оказаха **преносимите ключови умения**: емоционалната интелигентност (с всички нейни четири аспекта), ведно с дигиталните умения, социалната адаптивност и умението за справяне в условия на спешност и висок приоритет на важност.

В резон с това, в следващата част на глава 3, сме въвели теоретичния модел на С. Кови съгласно **критериите важност и време: ‘спешно и важно’** (първи квадрант), **‘неспешно и важно’** (втори квадрант), **‘спешно и неважно’** (трети квадрант) и **‘неспешно и неважно’** (четвърти квадрант). Пояснили сме формата и съдържанието на

всеки от четирите квадранта. По-специално сме се спрели на квадрант едно – ‘спешно и важно’, защото действителността, в която живяхме в периода 2020 -2022г. неизбежно поставяше всеки от нас в принуда да пребивава в Квадрант I. – ангажиран със спешни и важни въпроси. Обичайно разбирането за този квадрант се асоциира с трудност, грижа, изпитание, криза. Тези понятия, обаче се разбират като кратки, макар да са интензивни. Независимо от желанията и досегашните намерения и то дори при отсъствието на възможност, събития от такъв тип изискват от нас да им бъде даден първи и неотложен приоритет. Действията са в условия на стрес. Рискът от допускане на грешки и несправяне е реален и значим. Квадрант I има специфична отличителност – пребиваването в него генерира последващи подобни ситуации, поставящи ни отново в същия квадрант, т.е. извън кръгът ни на влияние. Такъв тип събития завладяват напълно ежедневието ни, преживяват се със стрес, водят до изтощение. Възможно е влизане в една непрекъсната спирала от последващи събития изискващия същият тип – спешна и важна - реакция. И защото вируса COVID-19 принудително ни постави (и то не за кратко) в квадрант 1, счетохме за нужно да разгледаме цялостно темата: **Глобална здравна криза. Употреба на кризисните обстоятелства по време на пандемията COVID -19, Възприемането на кризата** (като рефлексия в личен и междуличностен план) и субективното **Усещане за благополучие**. За целта сме пояснили смисъла на използваното от С. Кови понятие „кръг на влияние” (което по-горе споменахме в анализа на четирите квадранта по категориите ‘спешно’ и ‘важно’) за да подчертаем още веднъж, че ‘боя се’, ‘грижа се’, ‘притеснявам се’ са глаголни форми не от езика на кръга на влияние, а от езика на кръга на загрижеността. В него попада всяко едно безпокойство – за здравето, проблемите в работата, за взаимоотношенията, за всякакви икономически въпроси, политически и социални събития. Описвайки същността на всеки от двата кръга сме обобщили, че в периода 2020 -2022 Човечеството беше доброзорно извадено от *кръга на влияние* и поставено принудително в *кръга на загрижеността*. От тази констатация сме извели и обобщения за множество специфики в реактивното поведение видяни през прозореца на Джохари: за самонаблюдението и изненадата от самия себе си, за аспектите от личността си, които показваме пред света (нашия публичен Аз – наречен ‘арена’); онова, което ние знаем за себе си, но не искаме другите да знаят за нас (‘фасада’); онези неща, които ние не знаем за себе си, но са видими за другите (в зоната на нашето сляпо петно) и за **Най-непознатата, тъмна** и страшна, изпълнена със сенки страна от нашата същност, която най-рядко желяем да опознаваме и в която още по-малко

желаем да пребиваваме. Прозорецът на Джохари (носещ името на двамата си автори - психолозите **Джоузеф Луфт и Хари Ингам** - 1955 г.) като теоретичен модел за разбиране на себе си и на другите за мен ни позволи да постигнем практико-приложен поглед за човека – съвременник на епидемията COVID-19. В случилото се видяхме персонални (лични за всеки човек) и глобални - социални позитиви и негативи. Отчетохме веднъж **кризата като разединителен и като обединителен фактор**. В посока разединение сме разгледали нарушенията в **Принципа на управление на пространството**. Съгласно препоръчителните мерки за ограничаване на вируса всички общества въведоха изискване за минимизиране на живия контакт и спазване на социална дистанция при евентуално реално общуване. Новата дистанция в реалните отношения вече социална дистанция от минимум 2 метра. Наложени бяха ограничителни мерки за ползване на всички фиксирани и полуфиксирани пространства. Контактите на закрито бяха системно ограничавани до минимум, а в някои периоди от пандемията и напълно забранявани. Вторият основен принцип от кинетичната модалност на НВК, който претърпя промени беше **Принципа на централността и визуалното доминиране**. Увеличената дистанция между хората допълнително подсили отдалечеността на централните фигури от останалите (например присъстващи в залата, кабинета) и подхрани вече съществуваща дистанция на висшестоящия - отдалечен от масите. От друга страна увеличеното разстояние между хората редуцира възможността за възприятие на детайла. Значима загуба претърпя и **химическата сетивност**. Изгуби се и възможността за докосване. За значимостта на докосването сме говорили обстойно в глава 2 (2.3.1 Териториален императив – ‘Лично пространство’ и ‘Вариативност на пространствените граници’) и частично тук (в глава 3, ‘Кризата като разединителен фактор’ от тази глава). От направения анализ сме извели заключението, че липсата на докосване лиши хората от: първо от усещането за топлина (буквално като температура на тялото) и топлота – в преносния смисъл на усещане, което способства близостта в отношенията и второ – от възможността за тактилно възприятие (мирис, аромат). И защото множество изследвания доказват, че една миризма (буквално за секунди) е в състояние да върне отдавна забравен (някога изживян) спомен, а чувството за вкус е пряко свързано с усещането за мирис, липсата на тези две сетивности лишава от възможност индивида да асоциира случващото се с вече натрупана емоционална памет. Това обстоятелство има както съществени негативни последици върху минимизиране на защитната функционалност на страха като емоция, редукция на положителните изживявания –

удоволствие, а тези две емоции са неделимо и обратно пропорционално свързани. В аспекта на **Кризата като обединителен фактор**, ние открихме противоположна на разединението – обединителна тенденция – ясно забележима в спонтанната, нережисирана реакция на някои страни и народи (или поне социални групи от тях) веднъж в употребата на **фиксираните пространства**, отричайки спазването на препоръчителните мерки; втори обединителен елемент от реакцията на хората като група и общество забелязахме в спонтанно зародили се **грижа и състрадание** към другия. Трети обединителен елемент във възприятието на риска - манифестиран като глобална здравна криза в изследвания период (2020-2022), открихме в **единността на всички държави и континенти** в сферата на намиране на научно (медицинско) решение на проблема, както и в сферата на международните взаимоотношения за подпомагане (дарителски кампании, ноу хау, фармацевтични продукти) на страни с ограничени възможности.

В следващата част от глава 3 - **Комуникация по време на криза/ Risk communication**, сме разгледали по отделно двете понятия **реторика и комуникация** и тяхната свързаност. За пресечните елементи между двете езикови полета, сме се доверили на прочита на Грозев [49] на Ницше. В същата статия открихме Ницше в аргумент за условността между двете понятия: риторика и реторика. Разгледали сме **мотивите и (обективните и субективните) условията на комуникационния процес**. Отделно внимание сме отредили на темата: **Етос, патос и логос в комуникацията по време на криза**. Детайлно сме разгледали трите основни стълба на реториката за да ни е възможно да въведем понятието **инфодемик (infodemic)** и да поставим въпроса за **възможностите, които се отварят за манипулация на общественото мнение**. Тук към първия разпознаваем белег на речта, която превръща комуникацията в реторика (посочен по-горе в тази точка на глава3) – ‘да убеждава’, сме добавили другия основен реторичен аспект на езика, а именно, че думите „изразяват само *доксата, мнението*, а не някаква абсолютна истинност" [50]. От теоретичния аспект на Ницшевото разбиране за ‘реторичната истина’, лъжата и нарушенията на езиковия договор, нарушението на конвенцията за разбиране на определен смисъл вложена в дадена дума и разпада на доверието на слушателя към говорещия като последица от това, чрез Чомски на приноса на Ноам Чомски сме преминали към практико-приложните аспекти на това знание. Десетте метода, които медиите най-често използват за манипулиране на аудиторията: **запазване на определени събития далеч от вниманието на публиката,**

говорейки интензивно за други събития; модела „проблем-реакция-решение“; степента на относителност на една истина внушена посредством речта, зависи пряко от преувеличението ѝ в епидейктичeskата реч; използване на подхода на ‘отлагане на изпълнението’; третиране на хората като малки деца; адресиране на посланието в завишена степен към емоциите на човека; бавното и постепенно влошаване на качеството на образованието, оскъдност и посредственост на предоставяната информация, поддържане на **ниско ниво на осведоменост**; провокиране и акумулиране на **засилено чувство за вина** у хората и **научно-техническият напредък** сме разгледали в контекста на пандемията COVID-19. Най-значим по наше усмотрение беше общия резултат от **силно снижени защитни сили на отделния човек, нуждата, но и неспособността за обединение и единност на гражданите в обща социално отговорна позиция**. Изясняването на съвременната роля и сила на медиите вече не само като ‘четвърта власт’, а ‘мрежова четвърта власт’ е съществено важно не само защото живеем във века на невидан преди бум на техническия прогрес, но и заради прекомерната изобилност на информацията (инфодемия) и насищането на информационното поле с огромен брой данни с непроверено съдържание. Към познатите и затвърждаващи се общи тенденции в глобален план, сме добавили фокус на внимание върху новата, сега зарождаща се наднационална каста в обществото – нетокрация - „глобална висша класа, чиято сила се основава на технологични предимства и способност да се организира в бизнес мрежи” [51], чиято прогноза за бъдещето е, че основния властови ресурс ще е интернет.

Логично в края на глава 3 сме достигнали до анализ на **Реалността и човешкото възприятие за нея, за Дисонанса между вербален и невербален изказ и неочакваните ефекти** от него. Разгледали сме само седем (от многото възможни) ефекта: **Макгърк, Тачър, Гъливер, Горещо-студено, Ефектът Тачър, Хапче за съчувствие, Ефектът на изолацията и Ефекта на властта**. ‘Ефектът Макгърк’ сме включили в нашия избор, защото той демонстрира влиянието на визуалното възприятие върху аудио възприятието, т.е. как това което виждаме влияе на това, което чуваме. ‘Ефектът Тачър’ е илюстративен по отношение на (описаната накратко по-горе) стъпка 3 от емоционалния процес. Невербалният сигнал, чрез който се проявява този етап от процеса на емоционалната реакция се визуализира в микроизражението. 36

Анализирайки ефекта Тачър, сме обърнали подчертано внимание на краткотрайността

на микроизражението, но и на неговата изключително висока значимост за правилното разбиране на невербалното поведение. ‘Ефектът Гъливер’ е въведен тук (в глава 3) като теоретично познание и разгледан в реална ситуация в глава четири. ‘Ефектът горещо/студено’ включихме в нашия подбор защото касае промените в поведението на човека в зависимост от температурата на околната среда и в частност степента на доверие между хората. И защото в условия на забранена близост, топлинното пространство между хората беше нарушено (както споменахме по-горе) и дори не можеше да се случи – от това произтече липса на топлина в отношенията, рефлектираща в охлаждане, дистанция и отчуждение между хората. Ефектът ‘Продължителна изолация’ счехоме за задължително да бъде разгледан, поради продължителната социална изолация на която бяха подложени хората в конкретната ситуация по време на пандемията. Говорейки тук за ефекти на продължителната социална изолация сме визирали породената изолация (в някои случаи – изведена до степен на абсолютна самота) вследствие появата и разпространението на вируса COVID-19 по света. На ‘Хапче за съчувствие’ сме отредили важно място в своя анализ най-вече поради констатираната от нас позитивна страна на кризата – обединяваща хората, за която по-горе в глава 3, сме описали като проява на състрадание и съчувствие, изразени с грижа задругия. Второ (но не по-важност) основание за това включване на темата сме открили в резултатите от изследване, направено от Калифорнийския университет в Бъркли и Сан Франсиско [52], които констатираха манипулируемост на нивото на съчувствие и честност, посредством изменение на химичния състав на мозъка. Оказало се, че приемът на таблетки от медикамент, който усилва действието на „хормона на щастието“ засилва съчувствието, което човека изпитва към нуждаещия се, страдащия. ‘Ефектът на властта и доминирането’ не би могъл да остане извън групата на включените в нашия анализ, първо и преди всичко заради неговата значимост въобще в човешката история, но най-вече заради случващото се, на което сме свидетели, а именно – рязко проявената в реалността агресия – израз на дисбаланса и нарушенията в емоционалния свят на човека.

В глава 4 сме направили анализ на невербалните кодове в публичните речевни изяви на седем изследвани от нас лица в периода 2020-2022. Във фокуса на вниманието ни са попаднали трите основни функции на общуването:

1. Познавателна (когнитивна) функция, която има за цел да се усвоят определени знания но не само определен обем информация, а като структурирано, ясно и разбираемо знание.

2. Емоционалната функция – да се предаде, сподели емоция, да се предизвикат положителни преживявания и удовлетворение, както и да се генерира усещане за социална принадлежност към група (по-голяма социална общност).

3. Интеракционната - функция на общуването, която позволява събеседникът да не просто да бъде информиран като обект на комуникационния акт, но и го насърчава да заеме своя активна гражданска позиция по темата, споделяйки своето отношение по темите. Всички свои наблюдения, анализи и обобщения както за индивидуалното невербално поведение на всяко от изследваните лица, така и за общите белези на всички изследвани култури (представители на които са изследваните лица), за типичните белези на невербалното изразяване, характерно на всяка отделна (изследвана) страна сме базирали на универсалните културни синдроми и правилното разбиране за културна комплексност, които изяснихме в глава 2.

Изхождайки от познавателните функции и предвид интеракционната функция в глава 4, сме анализирали изражението на най-вече емоционалната функция на общуването по време на COVID -19 (в периода 2020-2022).

В началото на тази глава сме отбелязали, че лицата, чиито публични изяви сме изследвали (и по-специално невербалния аспект на тяхното поведение) са публични личности, които имат значимо както национално (за страната си), така и глобално влияние (в света) и са от сферата на политиката. Макар описателната характеристика ‘политик’ да не е била заложена в критериите ни за подбор, глобалният мащаб на кризата COVID-19, спешността и значимостта на проблема в изследвания период (2020-2022), реферира търсенето ни на значими за темата публични лица към групата на световните лидери – политици, в чиито правомощия е вземането на толкова спешни и важни решения по въпроси, касаещи цялото общество.

Целева група на изследването. Критерии за подбор на изследваните лица. Взели сме предвид, че това изследване би могло да бъде насочено и към още една (различна от избраната от нас) целева група, в която попадат популярни в световен мащаб лица, представители на (виж глава 3, ‘Възможности за манипулация на общественото мнение’ и глава 3, Обобщение) *нетокрацията*. За нея вече казахме, че е

новообразувана наднационална каста в обществото, онази „глобална висша класа, чиято сила се основава на технологични предимства и способност да се организира в бизнес мрежи” [53]. За правилното разбиране на понятието *нетокрация* сме примомнили отново думите на С. Василев, че най-новите научни анализи по темата за този еволюционен пласт от развитието на четвъртата власт, дължим на двамата шведски философи и медийни изследователи Александър Бард и Ян Сондерквист, които (в края на 2021г) въведоха понятието нетокрация и го анализираха във взаимовръзка с понятието „власт“ [54]. Наравили сме това уточнение, макар че нашата таргет група е различна, защото не можем (и не бива) да пропускаме обстоятелството, че между групата на политиците и групата на нетократите има пресечна линия, образувана от множество допирни точки. Тази линия е по оста ‘власт’ и ако изследваните от нас лица са властимащи - официално оторизирани от народа си да го представляват, то членовете на тази новоосформирана каста от **нетократи** разполагат и боравят с друга не по-малко влиятелна власт - властта в мрежата (интернет) без да са официално избирани и оторизирани от който и да е народ. Както казахме в края на трета глава: говорейки за нетократическа каста в обществото, Александър Бард и Ян Сондерквист визират световен елит (чиято елитарност е в функция на парични ((но не само)) потоци), посредством които този елит разполага с възможност за неограничено влияние над информацията, позиционирана в интернет пространството. Властовият фактор в случая не е свързан с конкретна националност, политически и други интереси, а кореспондира с над териториален принцип в условия на извънвремеви зависимости. За инструментариума на тази власт, Василев казва: „социалните мрежи се превърнаха в новия влиятелен посредник в обществото. Без тях не са възможни нито кризите, нито е възможно тяхното преодоляване, нито създаването на митове, нито тяхното развенчаване” [55]. Другата причина, заради която нашият ‘кастинг’ на лица изключи тази целева група е факта, че тя не отговаря на критерия ‘мултинационалност’. За допълнително осветляване на тази теза ще изброим (кратко без претенция за изчерпателност) няколко имена на лица, които визираме в категорията нетокрация: Илон Мъск, Бил Гейтс, Джеф Безос, Марк Зъкърбърг. Тъй като изброените са основно от американски произход, дори и към тях да добавим още няколко имена, няма да сме спазили критерия мултинационалност, а нашето изследване касае проблем с глобален мащаб, затова отдадохме приоритет на групата на политиците.

В обектива на нашето изследване попаднаха: Доналд Тръмп - 45-ти президент на САЩ, в длъжност от 20.01.2017г. до 20.01.2021г., Джо Байдън – 46-ти президент на САЩ, в длъжност от 20.01.2021г. до сега, Владимир Путин - настоящ президент и бивш министър-председател на Русия, Борис Джонсън – Министър - председател на Обединено кралство Великобритания, Ангела Меркел - федерален канцлер на Германия до 8.12.2021., Генерал Румен Радев – президент на Република България и Генерал Бойко Борисов – министър председател на Република България до 16.04.2021г., разделени условно на две целеви подгрупи: България и света.

Изследователски материал

Източниците, използвани от нас за наблюдение и анализ на невербалното поведение на изследваните (седем) лица са достъпни онлайн, предоставят (директна или индиректна) вербално изразена информация относно директна и индиректна комуникация по време на публична изява на конкретното лице, както и снимков или видео материал – илюстриращ визуално (а някои и аудиовизуално) невербалната компонента от комуникацията на съответното публично лице. Друга важна характеристика на използваните (в тази глава) източници е, че подбора им е на случаен принцип без оглед на имиджа на медиата, нейната популярност и значимост за формиране на (локално, национално и/или наднационално) обществено мнение. Медиа мониторингът направен за това изследване разчита изцяло на интернет и уеб базирани информационни ресурси, само малка част от източниците са подбрани сред наличното в социалните мрежи.

Заложената в този медиа мониторинг цел е изследване на (минимум) 19 (деветнадесет) кадъра (от които минимум един е видео материал), подбрани от автора на този труд по критерия ‘иллюстративност’ по темата, на случаен принцип измежду уеб базирана информация, голяма част от която е достъпена през български медии и профили от социални мрежи и частично открита в чужди издания. В този смисъл мониторингът не би могъл да претендира за изчерпаемост, а в случайността на подбора виждаме повече добавена стойност, отколкото недостатък.

Изследователски подход и методика. Направихме дискурсивен анализ на множество комуникативни актове на избраните седем публични лица (политици с ⁴⁰

национална и над национална сфера на влияние). В частност фокусирахме вниманието си върху два аспекта от комуникационния акт, а именно: ‚говорене‘ и ‚разговор‘.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ И ИЗВОДИ

На база на персоналния анализ на всяко от седемте изследвани лица, направихме **сравнителен анализ на невербалните аспекти в публичната реч на двете изследвани групи лица** (България и интернационална група), описахме елементите на НВК, характерни за всяка от страните, чиито представители – публични лица сме изследвали. Изведохме **общите белези между невербалната култура на всички националности** от изследваната група за да е възможно да задълбочим анализа си в посока *интеркултурна комуникация*. Отделили сме специално внимание на **Различията между националната и интернационалната изследвана група, както и на невербалните белези на реактивното поведение в условия на COVID -19**. В частност сме разгледали **непроменливите - константни и универсални за всички народи величини на НВК (изразяваме това, което чувстваме и чувстваме това, което изразяваме; колкото по-далеч от ума, толкова по-малко контрол; лицето - <огледало на душата>; мимическата поза изгражда увереност; за важността на докосване на другите и на самия себе си**. На база на всички наблюдения, анализи, обобщения сме направили заключения за **промените в невербалното поведение на човека, наложени от глобалната здравна криза (global health crisis)**.

Първата и най-специфична промяна сме разгледали като последица от **носенето на маска** – първоначално препоръчителна, а впоследствие – задължителна мярка, ограничаваша зоната от лицето на другия, която можем да възприемем зрително. Считаме, че това отне от общата изразителност на лицето, но подчертана значимостта на зоната на очите. Бихме казали, че макар и скрито зад маска, лицето има своята експресия и тя е декодируема. Ние можем да видим емоцията на лицата, дори и в ситуации когато лицето е с маска. Носенето на маска на лицето обаче и не само в преносния, но и в буквалния смисъл на думата, сложи на лицето (огледало на душата) ограничителна повърхнина, намаляваща рязко обема на видимата, респективно – възприемаема повърхнина от лицето, скри на практика 2/3 от него, цялата долна част на лицето (от очите надолу) остана невидима за ‚зрящия‘ и съждението каква емоция 41 изразява говорещия, чието лице е скрито зад маска навлезе в зоната на подсъзнанието

и въображението. Тази мярка за ограничаване на разпространението на вируса се яви ограничителна в значителна степен и за изразността на устата като част от лицето. Както знаем на лицето се намират ок. 60 различни мускула. За да се усмихнем – лицева мимика, с която изразяваме множество положителни емоции - са ни необходими 17 мускула. С маска на лицето, неговата усмивка оставаше скрита за другите, освен ако не се отчетеше появата на фини бръчици около очите, съпътстваща усмихването. Зрителната констатация на тези бръчици обаче е възможна само в условията на близка дистанция, т.е. в общия случай на социална дистанция – усмивката на лицето, скрито зад маска евентуално може да бъде, но по-вероятно е да не бъде забелязана (в зависимост от остротата на зрението, вниманието към детайла и съществуващите преднагласи към събеседника). В по-далечните пространствени дистанции, естествено, усмивката на лицето, скрито зад маска остана невидима и в този смисъл хипотетична. Обратното, когато изразяваме (различни) негативни емоции са ни необходими цели 43 (от шестдесетте) мускула на лицето, които ангажират и зоната на очите, веждите, челото. Така зад маска останаха скрити израженията на положителни (защото с устата изразяваме не само положителни, но и негативни емоции) и на отрицателни емоции, но тъй като последните се активизират по-голям брой лицеви мускули, все пак негативните емоции останаха по-видими от положителните. “Зоро и супер героите често са с маска, която покрива очите им. Лошите момчета..... ,обаче, винаги са с покрита уста.... „ – обръща ни внимание Джо Наваро [56]. Тези думи на Наваро са достатъчно изразителни и не се нуждаят от коментар. Сами по себе си те казват достатъчно.

В продължение на този анализ, сме добавили и констатацията, че в случаите, в които се затрудняваме да разчетем емоциите, изписани на лицето на един човек (защото то е скрито зад маска), вниманието ни се префокусира в посока надолу към раменете и жестикулацията на ръцете в горната част на корпуса (на нивото на гърдите). Какво обаче се случва когато разстоянието между теб и Другия, с който общуваш е такова, че не позволява докосване? Първо - усещането за допир е невъзможно, по подразбиране – обонятелните сетива също са лишени от възможност за получаване на информация, увеличената физическа дистанция продуцира дистанция в отношенията и не на последно място – за доброто на Другия (дори и родствено той да ти е много близък или точно по тази причина) е по-добре да остане по-далеч.

Като втори белег - отличителен за промените в НВК по време на глобалната здравна криза COVID-19, сме дефинирали увеличаването на **физическото разстояние между хората и социално отдалечаване**. Изискването за физическо разстояние и социално отдалечаване резултира в ограничения на живия, реален контакт между хората и се прояви в заместване на реалната комуникация (и то в значима степен) с виртуална. Това от своя страна способства да се промени значимостта на отделните зони от тялото по отношение на невербалния изказ и неговата четимост, както и за промяна в смисъла и значимостта на един вид жестове за сметка на други. Редуцира се визията на лицето в близък план в реалното общуване. Позата на тялото в преобладаващия случай се трансформира в защитна. Респективно позата на тялото излъчваше и провокираше защитна или (противоположната на нея) агресивна нагласа. От принудителната социална изолация, преминаването към така наречения 'хоум офис' (работа от къщи) произтече и снижаване на важността на цивилизационната модалност на НВК. Външният вид на тялото (облекло, коса, обща визия, грим, накити и пр.) изгубиха стойността си от факта, че голяма част от комуникацията от реална премина във виртуална, а тя само частично беше визуална.

На трето място промените в НВК сме описали с акцент върху онлайн комуникацията, не защото преди не беше съществена част от общуването в реално време, а защото по време на пандемията от корона вируса, тя стана основен канал за комуникация, буквално замествайки в почти пълна степен реалната комуникация. Времето, прекарвано онлайн, нарасна значимо за сметка на времето, споделено в условия на реална комуникация. Тези промени в комуникационните навици на хората (ако и да не са били резки за мнозина и най-вече за младото поколение) доведоха до специфични промени в невербалното изразяване. Силната по значимост визуална компонента от възприятието вече се специфицираше с засилена и нарастващата значимост на видимостта в зоната на лицето, но с условността на възприятието през екран. В някои от тези случаи, дори и в условия на онлайн комуникация (например ако човека, с който водиш онлайн разговор не е сам, а се намира на публично място) лицето му можеше да е скрито зад маска. Видимостта на отсрещната страна обикновено беше в близък план. Разговарящите можеха да възприемат визуално само горната част (от гърдите нагоре) на тялото на събеседника си. Дистанцията беше близка (макар и само виртуално) до степен такава, че всеки детайл в лицето на стоящия зад камерата можеше да се възприема много ясно. В този, буквално зум фокус, всяко

потрепване на лицев мускул (издаващо психологичен дискомфорт) се виждаше ясно и не можеше да бъде скрито, асиметричността на лицето (много издайническа по отношение на изпитваните емоции) стана силно и ярко четима. Възприемането от толкова близко разстояние (нищо, че не реално), позволяваше да се наблюдават в детайл различните изрази на лицето. Нарастна значимостта на микроизраженията и методиката FAST (Глава 2, т. 2.1.1 Лицето – „прозорец на душата”. Методиката FAST). Споменахме неведнъж досега, че вертикално лицето е разделено на две привидно еднакви половини, чиято еднаквост е продукт само на ненаблюдателното гледане, на лицето се изписват два типа емоции – положителни и отрицателни, тези, които са със знак плюс се виждат ясно на лявата част на лицето, а другите – неположителни (със знак минус) ясно се открояват в дясната половина на лицето. Показано в близък план в условия на онлайн (виртуална) комуникация лицето на събеседника (с или без маска) в преобладаващия случай се показваше и възприемаше само фронтално и по изключение можеше да се наблюдава отделно лявата и/или дясната половина на лицето. Жестовите с ръце, ако попадаха в обсега на камерата, се четяха като твърде едри и големи поради близостта на екрана. Дори и най-фините жестове с ръце се четяха в големи обеми защото бяха наблюдавани от много близко разстояние. На хората, полагащи старание да познават и владеят своето невербално изразяване им се наложи да преразгледат, анализират и приспособят своите навици за мимични и жестово изразяване. За мнозинството, обаче, това ниво на ползване на езика на тялото беше непознато и далечно, респективно – тяхната невербална изразност остана на нивото на живото, реално общуване, влизайки в дисонанс с условията на виртуалната комуникация.

Директната – лице в лице- комуникация във видео формат (skype, zoom, и др. под.) имаше още една генерална и съществено значима характеристика. В преобладаващия случай тя поставя събеседниците в опозиция на двама души, стоящи в двата срещуположни края на една отсечка (‘отсечка’ - права линия с начало и край, т.е. ‘отсеч’ена от вектора). Тази констатация провокира у нас въпроса ‘отсечени’ ли са един от друг комуникиращите в онлайн вариант? Първичният отговор е еднозначен – разбира се, че бидейки някъде в пространството, далеч един от друг, общуващите виртуално са двата края на една отсечка, която условно съединява двете точки на пространството, респ. двамата събеседници. Ние обаче търсим, не този аспект на смисъла, а онзи – другият, с който визираме ‘отсека’ от цялото като раздалечение/

дистанция в общуването. Търсенето в тази посока ни върна обратно към казаното вече – фронталната позиция един към друг е опортюнистична; тя не предполага партниране и съпосочие на тези и идеи, а желание и опит за превес на единия събеседник над другия. Единомислие, съгласуваност на идеи, мисли и намерения, релакс в комуникацията, респ. – в отношенията е възможен ако/ когато поне единия от двамата противоположно стоящи заеме леко ъглова (на 45 градуса) позиция на тялото спрямо другия [57].

В условия на виртуална (а не реална) комуникация, хората не можеха да се докосват, възприемаха зрително само тази част от тялото на събеседника си, която се показваше от камерата на устройството (преимуществено горната част на тялото и лицето или само лицето), често нямаха зрително поле дори за ръцете на човека, с който говорят. В този смисъл делът на позата на тялото, жестикулацията с ръце (освен в случаите когато това беше предмет на целенасочено съобразяване), позата на краката, жестовете с крака, визията (облекло, обувки) на долната част на тялото рязко останаха извън възможността да бъдат видяни, респ. – излязоха от микса на невербалното поведение, изгубихме този аспект от възприятието и възможност за впечатление (и евентуален анализ) на цялостния образ. Възприятието ни за Другия не само че се фрагментира, но и опосредства от електронно устройство (предавател). Тази промяна в естеството на НВК бихме описали освен като фрагментация и като партикулация.

На четвърто по ред, но не и по вацност място сме поставили **промените в гласовата изразност**. Считаме, че това е вторично търпящ промяна в декодирането и значимостта на параезиковата модалност, представляващ сам по себе си съществен елемент от микса на невербалното поведение по време на комуникация беше гласа. Промени в гласовата изразност – темп на речта, интонация, паузи - настъпиха безпрекословно още при появата на интернет и продуцираните от това нови средства за бърза комуникация между хората, независимо от разстоянието, което ги разделяше, часовите зони, моментната заетост и възможност за комуникация. Бързо роящите се приложения за писмена комуникация (социални мрежи, чат, вайбър, уотс ап и пр.) редуцираха в значителна степен реалното гласово говорене в писане. Постепенно фактори като постоянна и нарастваща заетост (ангажираност), множественост на каналите за комуникация, тенденцията за миграция на хората и промяна на местоживеенето спрямо търсенето на работа – източник на доходи, както и новия тип 45 потребителско отношение към света, включващо прагматична мотивация за избора на

събеседници в комуникацията (респ. – партньори) доведоха до трайно и устойчиво настаняване на новите средства и канали за комуникация в ежедневието на хората. Успоредно с посоката на устойчивост тази тенденция беше съпътствана и с ръст на количеството информация, позиционирана и достъпна онлайн, появата (и нарастване на дела) на ‘фейк нюз’ (фалшиви новини), както и използването на уеб позиционираните канали за комуникация с цел прекомерна или минимизирана осведоменост, където обемът на данните клонеше към нула или предозиране в зависимост от търсените и очаквани ползи от осведомеността. Появи се нов вид пропаганда, разпространявана ‘с един клик’ разход на време едновременно по целия свят без редуция и цензура, извън условия на морални и етични норми, национални ценности, законност, дори правила за книжовно изразяване. Огромен дял от тази комуникация започна да се разпространява в писмен вид (т.е. негласово). Появата на уеббазирани сайтове, в които е възможно позициониране на аудио и визуално поднесена информация, запази частично възможността за възприемане на информацията, посредством чуване гласа на говорещия, но този глас (в повечето случаи) вече беше на запис, който е преминал през множество редакции (тиха среда, изчистване на шумовете, рязане и монтаж), които са премахнали именно тези специфики, които ако ги имаше биха били ценен източник на автентично възприятие и разбиране на речта на говорещия и неговата личност. Само ще споменем, без да навлизаме в детайли, че гласът на говорещия излъчен през (каквото и да е) електронно устройство е различен от субективното усещане на говорещия за неговия собствен глас по време на говорене. В този ред на мисли, авторедакцията на гласа на говорещия по време на говорене е възможна, но дали е довела до желаните от него корекции в параметрите на гласа остава отворен въпрос, чиито отговор не е еднозначен.

На пето, последно място в нашите изводи, оставихме **ръкостискането**, не защото му отдадохме маложажна роля, а напротив за да подчертаем с акцент значимостта на промените в НВК именно в този аспект. Отчетохме, че в рамките на двете десетилетия на нашия 21 век, ползвания (масово) в почти всички страни жест - подаване и стискане на ръка за посрещане и изпращане на човека, с който си се виждал и общувал, бързо и осезаемо стана демодне вежедневното общуване, но се запази в протокола на официалния диалог. За краткото време (само две години) от третото десетилетие, ‘ретро’ поздравът буквално занули стойността си, просто защото докосването беше (препоръчително) забранено. И ако в ежеднавната комуникация

между близки един на друг хора това не доведе до особени промени, просто защото те отдавна се бяха случили, то в измерението на формалното общуване промяната беше рязка, неочаквана, непланирана и трудна. Множество хора, продължаваха да подават ръка, непроменили своите навици спрямо промените в мисленето. Много от подадените ръце оставаха просто протегнати, но не поети. Стигна се дори до реални гафове в публичната комуникация, в които подадената ръка на политик да остане във въздуха без очаквания отговор (дали сме пример за среща между германския канцлер и Доналд Тръмп в САЩ през 2017г., американския президент отказа да се ръкува с г-жа Меркел, демонстрирайки своето лично отношение към нея и политиката, която води, то в началото на световната здравна криза COVID-19, но и за случай, в който германският министър на вътрешните работи Хорст Зеехофер не пожела да отвърне на подадената ръка на същата дама - канцлера Ангела Меркел не за друго, а спазвайки препоръчаните норми за ограничаване на разпространението на вируса). Резонно сме обобщили, че адаптивната реакция на хората по отношение на поздрава за виждане и довиждане беше с темп изоставащ от темпа на промяната. За относително краткото време на пандемията, много държави бяха единни в препоръките си да се избягва ръкостискане, прегръдки, целуване - инициираха нови начини за поздрав. Появиха се нови жестове, които иначе бихме квалифицирали като 'емблеми', жестове - форми за 'учтиво' посрещане и изпращане, при които се избягваше прекия физически контакт. Най-често срещаният поздрав, популярен сред всички слоеве на обществото – от обикновени хора до политици беше допирът на лакти. Този тип поздрав, абсолютно нов и различен от познатите досега, все пак запазваше опцията за докосване (но не на открити зони от тялото) и предполагаше доближаване до другия (човек) на разстояние, позволяващо това докосване, т.е. около един метър. Външен поглед на този тип жестикуляция, без да е подплатен от съответния обяснителен контекст би навел наблюдателя към обобщения за жестова знаковост, евентуално обозначаваща принадлежност към група, различна от цялото и специфицираща се с определен светоглед, убеждения и вярвания (в това число и ограничителни) или към други разсъждения, в които липсва логичност на случващото се. Управляващите генерали в България, пък си имаха своя си начин да се поздравяват без да се доближават и докосват. Радев и Борисов си козируваха взаимно за поздрав, когато се виждаха на живо. И този поздрав не беше лишен от логичност. Козируването като начин за отдаване на чест е обичайно за военизираните структури, за военно-временната обстановка или военното положение. В началото на пандемията светът воюваше само с

вируса. В разгара на глобалната здравна криза (февруари 2022), обаче две страни, промени отношенията си и конфликта между тях (тлеещ отдавна) прерасна във война. Днес три години по-късно, проследявайки хода на събитията и разсъждавайки върху вида поздрав между управляващите в България, с неудоволствие ще констатираме, че пандемията COVID-19 като че ли имаше ролята на събитие – задължаващо ни да направим прехода от спокойни времена на живот и да се подготвим (ако не в пълна степен, то поне постепенно) за събитието (инвазията на Русия в Украйна), което още по време на COVID-19 окончателно промени невъзвратимо Европа, а в значителна степен и целия свят.

Позволили сме си да обобщим, че най-съществената характеристика на всички алтернативни начини за поздрав беше факта, че тяхната специфика отразяваше и подчертаваше сходствата в социалния статус на поздравяващите се.

Общ за реактивното поведение на човека - обичайно провокирано от стресови ситуации, и наличие на външен ‘агресор’, извеждащ човека от неговата зона на комфорт, създаващ усещане за заплаха и намалена сигурност, сме счели за уместно да добавим и станалата видна в общ глобален план страна на реактивното поведение, а именно: агресията. Бидейки неизбежна човешка реакция, както и тази на всяко живо същество останало продължително в условия на интензивно осезаем страх, който на първично, инстинктивно ниво провокира защитно поведение, агресивността стана характерен елемент както за личната и социалната, така и за междудържавната комуникация. Дори в разгара на пандемията конфликтността в отношенията ескалира до военни действия и нахлуване на руски войски в Украйна.

В резюме, бихме казали, че в условията на пандемията COVID-19, реакцията на всеки индивид беше персонална като интензитет и конкретни описателни характеристики, но някои белези на реактивното поведение можем да определим като общи и повтарящи се. Сами по себе си те индикираха отново и ярко първичността на невербалното поведение, неговата изразност и значимостта му като източник на информация, чрез която психоемоционалното състояние на човека може да бъде разкодирано в дълбока и съществена степен. Считаме, че най-съществените белези на стреса, усещането за заплаха на здравето и угроза за живота по време на пандемията COVID-19, проявени в невербалното поведение на хората, могат да се разделят на две

основни групи според нивото на тяхната изява: **характеристики на реактивното поведение – с физическо и такоива с психо-емоционално проявление.**

На база на всичко описано в глава 4 и предвид предишните три глави от дисертацията, сме потвърдили своята теза, че **Глобалната здравна криза, предизвикана от COVID-19, доведе до съществени промени в невербалното поведение на хората, които имат и тепърва ще имат своите (постефект) последици. По отношение на пандемията COVID-19 те се явяват последици, но съотнесени с хоризонта на бъдещето - са и тепърва ще бъдат причина за последващи глобални и невъзвратими промени в обществото.**

В заключение на своя труд поради глобалната като мащаб и общочовешка значимост на темата и защото нашето изследване е мултидисциплинарно, сме отделили специално внимание **на публичната комуникация и култура** въобще и в частност на трайните тенденции в нейното развитие. Считаме, че **Глобализацията и партикуларизацията** на обществото оставят ярък отпечатък върху съвременната комуникация. Превели сме данни, относно теми, привидно свързани само с демографията на населението (бежански и мигрантски вълни; посоки на движението ‘от – към’ – на фона на застаряващото население в Европа и склонността на хората да се променят местоживеенето си спрямо предлагането и търсенето на работна ръка) и неговото благосъстояние. На фона тези демографски процеси, неминуемо касаещи пазара на труда в глобален план, но най-вече на Стария континент Европа сме анализирали интензивните процеси на акултурация, които неминуемо текат в обществото. И защото смятаме, че продуктът на акултурация ще е нов вид култура, сме поставили въпроса за **измеренията на културата и съвременната културна антропология**, видяна през очите на Хофстеде. Подчертали сме още веднъж, че всички белези на реактивното пост-covid поведение на човека, скледва да се анализират на фона на глобалните тенденции и процеси в наднационалното общество като сме поставили акцент на завишено внимание върху новозараждащата се глобална нетократическа, наднационална каста в обществото.

ПРИНОСНИ МОМЕНТИ НА ДОКТОРАНТА

Считаме, че дисертационния труд допринася многоаспектно както в теоретичен, така и в прагматичен порядък. Предвид териториалния обхват на пандемията COVID-19 си позволяваме да смятаме, че поставянето на всички въпроси, свързани с комуникацията и най-вече тези нейни аспекти, които изразяват невербално отношението на говорещия към говореното, следва да са обект на внимание не само на българската, но и на световната научна общност. В този ред на мисли нашият принос макар и локален е отдаден с надеждата да придаде полезност, значима за всички хора.

4.1 Теоретични и методически приноси

1. В разглеждания период (2020-2022) беше компрометирано индивидуалното усещане за благополучието и благосъстояние не само на страните, в които този индекс е най-нисък, но и във всяка друга страна без оглед на този фактор преди появата на COVID-19. Тази констатация не само че може, но и трябва да бъде отправна точка за последващи изследвания и анализи на този съществен фактор за развитието на Човечеството. С висока степен на вероятност може да се предположи, че страните с нисък на индивидуалното усещане за благополучието и благосъстояние преди появата на COVID-19, по време на пандемията са снизили този фактор до критични нива. А критичните нива, както вече казахме, кореспондират с контекста 'спешно и важно', т.е. теоретично е възможно последиците от глобалната здравна криза да се явяват причина за последващи кризисни състояния, изискващи от нас реакция, за която нямаме готовност.

2. В условия на криза (от какъвто и да е характер) промените настъпват на много и различни равнища с необозрима скорост, която ни поставя в условия, в които постфактум да анализираме вече случилото се и последиците от него.

3. В условия на нарастваща глобализация, предвижване на огромни маси от хора от страната, с чиято култура се идентифицират, приемат и предават на идните поколения към друга – много различна не идентична култура, значимостта на интернационалната комуникация ще нараства бързо и рязко. В този ред на мисли познаването на динамиката в културите на всички страни и народи следва да заеме приоритетно място във вниманието на научните среди.

4. Нарастването на дела, популярността и значимостта на електронните комуникации (тенденция от последните три десетилетия, която се ускорява) поставя академичните общности пред належащата необходимост от актуализиране на научните, теоретични комуникационни модели, защото новите популярни комуникационни канали предлагат индиректна същинска, а често и инфдиректна несъщинска комуникация, която има своите специфики опосредствани от електронния носител (екрана).

5. Невербалният език, за който ясно подчертахме, че се характеризира с приемственост между поколенията, е и ще бъде тепърва поставен в еволюционни условия изискващи адаптация на неговото ползване, но и динамично обновление за уместното му и правилно владение. В условия на инфодемия и нарастващ дял на фалшивите новини (така нар. – фейкнюз), както и предвид новите софтуерни възможности за обработка на снимков материал (в това число гласове и лица), поне две от най-значимите модалности на НВК, а именно – кинесика и вокализация следва да преразгледат инструментариума си за кодиране на знаковост в езика на тялото и гласа, както и да се изградят адекватни критерии за различаване на манипулираните от неманипулираните с технически средства кодове в невербалното поведение на човека.

6. В условията на глобалната здравна криза, причинена от COVID-19, най-уязвената част от невербалната изразност беше проксимичната ѝ модалност. В пост пандемичните обстоятелства обаче има остатъчни последици, които сами по себе си генерират промени както в комуникацията, така и в отношенията на хората. Други - не по-малко значими – последици от периода осезаеми най-вече в психо-емоционален план, към момента са във фаза на развитие, чиито обеми (и като време и като брой и вди) тепърва предстои да констатираме и анализираме. Тези последици в емоционалния свят на човека не само че са изражение на неговото нарушено субективно усещане за благополучие и благосъстояние, но и тепърва ще продуцират промени в това усещане и неговото проявление.

7. И защото нашето изследване е мултидисциплинарно, не можахме да оставим извън научното ви внимание факта, че: в отговор на завишения риск за собственото си здраве и живот, човекът (както всяко друго живо същество) реагира по два начина – защитно (изпитвайки страх) и агресивно (също водено от страх). Отключената по

време на пандемията агресия видяхме и продължаваме да виждаме както в множество примери с индивидуална проява, така и в (за жалост) не един пример за избухнали в няколко държави огнища на военни действия. Те от своя страна изваждат отново на преден план темите за: нарастващия брой бягащи от войната (бежанци) хора; смесването, дифузията и (по-уместно е да се мисли не за еднопосочна, а за двупосочна) акултурация. В контекста на тези теми стоят и демографските въпроси от една страна за задоволяване на потребностите на придошлите от други националности хора и от друга за потребностите и възможностите на пазара на труда; потенциалът на различието между отделни националности и култури да продуцира нови мултикултури; но и вероятността да нарастне отрицателния знак в същия този потенциал, което да доведе до ескалирането на последващи нови конфликти.

4.2 Приноси с практико-приложен характер.

Свои приноси с практико-приложен характер виждаме в:

Принос 1: Насочването на вниманието на научната общност към темата с отдадено, полагащо се значение на досегашното теоретично знание и добавен елемент на аналитичен и критичен елемент от гледна точка на променената реалност. С оглед на това измерение на своето старание сме си позволили към редица теоретични модели в науката да направим частични допълнения или коментари, касаещи променеността на тяхната вярност в контекста ‘комуникация по време на криза’.

Принос 2: Развиване на модела за НБК, създаден от Игън - ‘SOLER’, доразвит от Стикли в ‘SURETY’ и модифициран от нас с абревиатурата до ‘to SURVIVE’ – авторска концепция за актуален прочит на модела на НБК в началото на третото десетилетие на 21 век.

Принос 3: Бихме си позволили да добавим още един скромнен наш принос с теоретичен характер, който е бил предмет на много предишни изследвания, но предстои да бъде и на много следващи, за който обаче ние виждаме повод да споменем труда си като принос в приложен аспект. Това е свързаността на дистанцията като реална проксемична категория с дистанцията в отношенията, респективно като мерна единица, отразяваща ангажираността на личността към обществото (социална ангажираност/ community engagement) в ситуация на глобална здравна криза (global health crisis) поставяща в угроза личното благополучие на

отделния човек, бидейки предизвикателство за неговата готовност за служене, грижа и отданост на обществена кауза.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

- „Съвременни проекции на лидерството“ – електронен сборник доклади от Международна научна конференция „Лидерство и развитие на човешките ресурси“, 29-30.11.2019г

- **"Скритото измерение" в 21. век: пространството като модалност в невербалната комуникация** – сп. Реторика и комуникации, 1.07.2021г.

- **„Информационното общество и обществото на знанието. Трите пътя към знанието в 21 век“** - електронен сборник доклади от XIX национална научна конференция с международно участие „Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век“ – 1.11.2021г.

- **"От SOLER, през SURETY към to SURVIVE - модели аз ефективна НВК по време на Глобална здравна криза"** - доклад на лятната научна сесия на ИНГА „Контактът и интердисциплинарността: идея, култура, наука“, 16.06.2023, сп. Контакти - предстояща публикация

- **„Глобализация и партиципация на обществото в условия на глобална здравна криза COVID-19“**, сп-е Социологически проблеми, 2023

-**"От SOLER, през SURETY към to SURVIVE - модели аз ефективна НВК по време на Глобална здравна криза"**, сп. Философски алтернативи, 2023

- **„Измерения на културата. Съвременната културна антропология по време на глобалната здравна криза COVID -19“**, сп. Култура, 2023

БИБЛИОГРАФИЯ КЪМ ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

на български език

[1] Андреев, А. Цивилизационният избор на Радев, 15.05.2022

[2] Добрева, Д., Визуална политическа реторика в социални мрежи в България

[3] УНИЦЕФ, Пет възможности за децата, които трябва да използваме сега

[4] Иванова – Найберг, Д., Танца по време на COVID,

[5] Попчева, Ю., Виртуалното хоро. Групите по народни танци зад граница по време на епидемията от COVID-19

- [6] Василев, С., Пандемията на (мета)медията, април 2021г
- [7] Велев, В., Разработване на нови подходи за социализация на нематериалното културно наследство – предизвикателства по време на пандемия / Уеб платформата „Living heritage experiences and the covid-19 pandemic“
- [8] Куша, К., Публикации за COVID-19: Покритие в базата данни, цитати, читатели, твитове, новини, стени във Facebook, публикации в Reddit, 2021
- [9] Бебенова – Николова, Д., Модели на интеркултурната компетентност при работа в екип по трансгранични проекти
- [10] Мавродиева, И., Реториката на невербалното – какво ни казва езикът на тялото на световните лидери, 11.07.2017
- [11] Касабова, И., Виртуална политическа комуникация в предизборната кампания за 45-то Народно събрание в България, сп. Реторика и комуникации
- [12] Ефтимова, А. Невербални (паралингвистични) средства в публицистичните телевизионни предавания
- [13] Серафимова, М., Особенности на публичната комуникация във връзка с COVID-19
- [14] Кардашевска, В., Реторика и аргументация: анализи, тренинги, практики Гласът в реториката: проявления в новата дигитална реалност, сп. Реторика и комуникации
- [15] Крушкова, С., Данов, Г., Значение на съдебно – психиатричната и съдебно психологичната експертна оценка за установяване на патологичен афект при субекти, извършили престъпления, Научни трудове на русенския университет - 2015, том 54, серия 7
- [16] Петрова, Д. (2019). „Невербална комуникация и кризисна интервенция”. *Психологически изследвания*, том 22, кн.1 2019,7-15, ISSN 2367-9174
- [17] Василев, К. Красноречие, Реторика и демагогия, Сф., УИ „Св. Кл. Охридски“, 1989
- [18] Попов, Д., Попова, В. Мултимодален подход за изследване на речта, в Проблеми на устната комуникация кн. 12, Велико Търново, УИ „Св. Св. Кирил и Методий“, 2021, ISSN 2738-8840
- [19] Силгиджиян, Х., Карабельова, С., Герганов, Е., Нарастващата несигурност в България: новата „котва“ на националната култура в: Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“, философски факултет, книга Психология, Том 99
- [20] Радев, Р., Стефанов И., Личев, А., 1992, Философите, кратък речник, Изд. Хр. Ботев
- [21] Ничев, А. встъпителна студия към Аристотел, Реторика, 1993
- [22] Уайт, Р., Психотехники на убеждаващото въздействие"
- [23] Лийк, К., Коронавирус: криза не за като за Путин
- [24] Борисова, Т., Теми и микротеми в български и английски хумористични игрословици Реторика и Комуникации A Peer Reviewed Scientific Journal – ISSN 1314-4464
- [25] Васев, М., Ефект на мениджърската невербална непосредственост върху управлението на взаимоотношения, в годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ Философски факултет Книга Докторанти, Том 3, 2018

- [26] Шушлина, В., Култура, межкултурна комуникация, културен шок, е-списание в областта на хуманитаристиката X-XXI в. год. IX, 2021, брой 20; ISSN 1314-9067
- [27] Йорданова, М., Реторичен анализ на академичната комуникация в Coursera С.Планета - 3
- [28] Голман, Д., Емоционалната интелигентност, С. 2010 [29] Гарднър, Х., Теория за множествената интелигентност, 1983
- [30] Кови, С. 1989, Седемте навика на високоефективните хора
- [31] Петрова, Д., Невербални проявления на власт и доминиране в: Сборник с доклади, 2-3 юни 2017, Международна научна конференция предизвикателства и перспективи пред съвременната психология
- [32] Теодосиев, П., Дедуктивно срещу индуктивно заключение. Дедуктивно, индуктивно и абдуктивно заключение, септември 12, 2017, сп. Българска наука
- [33] Грозев, С., Във: Годишник на СУ „Св.Климент Охридски”, книга докторанти, том 2, 2017
- [34] Чомски, Н., 2013. 10 начина за манипулация чрез медиите
- [35] Василев, С. 2022 Четвъртата (мрежова) власт: проявления, явления и тенденции, сп. Rhetoric and Communications, Apr 29, 2022, стр.86 Benkler, Y. (2011). A Free Irresponsible Press: Wikileaks and the Battle Over the Soul of the Networked Fourth Estate. Harv. C.R.-C.L. L. Rev, 46,311
- [36] Василев, Т., Ключови послания в публичната комуникация на европейските политически лидери
- [37] Михайлов, М., Коронавирус: Как се отразява социалната изолация на психичното ни състояние, 2 май 2020
- [38] Попова, Сн. Общуването чрез радиото. С., 1985, с.53
- [39] М. Р. Уолдман и А. Нюбърг, Магията на думите, 2012г., С., АМГ Пъблишинг
- [40] Магията на думите, 2012г., С., АМГ Пъблишинг
- [41] Алексова, К., Български езикови ресурси, в които е отразена невербалната комуникация.
- [42] Димитрова, С., Визуална реторика и мултимодалност – проявления и специфики
- [43] Тахир, М., Межкултурното общуване – философия или бифуркация, 2017
- [44] Гарванова М., Основни теоретични подходи към изследване на ценностната система в съвременната психология
- [45] Радев, Р., Стефанов И., Личев, А., 1992, Философите, кратък речник, Изд. Христо Ботев, С., с.28
- [46] Ботева, М. 2016, Реторическата аргументация – авторска концепция по проблема, Електронно научно списание Реторика и комуникации, бр. 22, април 2016 г
- [47] Ведър, Й. Реторика и ораторско изкуство. София, 2000
- [48] Ведър, Й., 1984, Популярна реторика. София: Наука и изкуство, София, 1999
- [49] Ведър, Й., 2000, Реторика и ораторско изкуство. София: УИ „Св. Кл. Охридски“
- [50] Павлов, Д., Тоцева, Я. Педагогическа реторика. София, 2000
- [51] Оладеджи, С., 36 Перспективи за световно устойчиво развитие 2020 г.

- [52] Д.Александрова, Беседи по реторика, София, 1986
- [53] Тошев, А. Ръководство за реторика и красноречие, 1901
- [54] Руменчев, В. Лекции по съдебна реторика
- [55] Руменчев, В. Невербалната комуникация в публичната реч и деловото общуване, УИ „Св. Кл. Охридски”, С., 2006
- [56] Руменчев, В. Реторически класификации, С. УИ Св. Климент Охридски, 1994
- [57] Руменчев, В., Реторически класификации. София, 1987
- [58] Руменчев, В. Невербална комуникация в публичната реч и деловото общуване, 2018
- [59] Ефтимова, А., „Невербални (паралингвистични) средства в публицистичните телевизионни предавания (теоретични постановки) из доклад от конгреса (1987), “Невербални компоненти на комуникацията и полето на приложната психолингвистика”, Т. Слама- Казаку
- [60] Василев, С., Инфодемия и медийно съдържание, 2020, Качествена журналистика и нова комуникационна среда World Health Organization. How infodemics affect the world. In : 1st WHO infodemiology conference [online]. Geneva : WorldHealth Organization, 21 July 2020. p. 5g. Available from: https://www.who.int/docs/default-source/epi-win/infoaemic-management/post-infodemiology-conference-scientific-booklet.pdf?sfvrsn=adeaa8ca_4, с.243
- [61] Василев, С. 2022 Четвъртата (мрежова) власт: проявления, явления и тенденции, сп. Rhetoric and Communications, Apr 29, 2022, стр.94)
- [62] Стоицова, Т. И усмивката може да бъде заповед, 1992
- [63] Стоицова, Т. (2004), Лице в лице с медиите
- [64] Стоицова, Т., Възприемане на благосъстоянието и материалното благополучие сред българи, Реторика и комуникации, A Peer Reviewed Scientific Journal – ISSN 1314-4464
- [65] Стоицова, Т., Невербалната комуникация в публичното говорене , 2013, сп. Реторика и комуникации
- [66] Стоицова, Т. , 1994, Българско списание по психология, кн. 2
- [67] Стоицова, Т. , 1984, Българо-съветски симпозиум на тема “Психология и практика”, 26-28 ноември, С.
- [68] Петрова, Д., Невербални проявления на власт и доминиране, с. в: Сборник с доклади, 2-3 юни 2017, Международна научна конференция предизвикателства и перспективи пред съвременната психология,
- [69] Ефтимова, А. „Невербални (паралингвистични) средства в публицистичните телевизионни предавания (теоретични постановки) из доклад от конгреса, 1987, “Невербални компоненти на комуникацията и полето на приложната психолингвистика”
- [70] Ефтимова, А., Korte 1993: 36-39, Невербалната комуникация в телевизията , 2002 г.
- [71] Пийз, А., Езикът на тялото
- [72] Тахир, М. „Межкултурното общуване – философия или бифуркация”, Студии по интеркултурна комуникация. С., 2007
- [73] Тахир, М., Студии по интеркултурна комуникация“ от 2007г.

- [74] Заркова, П., Развиване на умения за участие в интеркултурен диалог чрез обучението по български език), Студии по интеркултурна комуникация, АИ „Проф. Марин Дринов“, С., 2007.2007: 121.
- [75] Борисова, Л. Аргументи,аргументация,етос, сп.Реторика и комуникации, бр.44, юли 2020
- [76] Ботева, М., 2016, Реторическата аргументация–авторска концепция по проблема, Електронно научно списание „Реторика и комуникации“, бр. 22, април 2016 г.
- [77] Николова, А., 2019, „Реторични особености на съвременната академична комуникация“
- [78] Иванова, А. 2016, Демагогия в парламентарните дебати: България в Европейския съюз (2004 – 2007)
- [79] Димитрова, С., „Визуална реторика и мултимодалност – проявления и специфики” 25.11.2016
- [80] Чалдъков, Г., Цивилизация на жестове или за правилото 7 – 38 – 55, списание INSPIRO, Брой № 4 (32) / 09. 2015, Някои спешни състояния в пулмологията
- [81] Фаст, Дж., Езикът на тялото, С. 1993
- [82] Сикорский, И.А. Физиогномика. М., 1996
- [83] Дюрвил, Г.А. , Определяне по лицето характера, темперамента и болестите. С.1992
- [84] Гарнър, А. Скритият смисъл на думите., С., 2000
- [85] Леви, Вл. Аз и ние, 1976
- [86] Импарато, Ч., Гласът. Силата да въздействаш, С. 2011
- [87] Кардашева, В., Реторика и аргументация: анализи, тренинги, практики Гласът в реториката: проявления в новата дигитална реалност – сп. „Реторика и комуникации“, юли 2020, бр.44
- [88] Аристотел, Физиогномика. С., 1998
- [89] Карагеоргиев, И., Аргументативността в невербалното поведение на Доналд Тръмп по време на президентските дебати през 2016 година
- [90] Карагеоргиев, И. Същност и класификации на реторическото общуване, 2013, Основи на реториката. София: УИ „Св. Климент Охридски“
- [91] Михайлова, Г.,Особености на аргументацията в политическата реторика по време на гражданско недоволство в България през 2020г., сп. Реторика и комуникации
- [92] Петрински, Г. , Помощни материали по „византийска и старобългарска Реторика”
- [93] Петрински, Г., Методологическа рамка за анализ на аргументативността при невербалнатакомуникация: логика,емоция,имидж
- [94] Петрова, К., Мамчето в голямата политика: Ангела Меркел – от пасторска щерка до световен лидер, 18.12.2022
- [95] Симеонов, Т., Реторика, аргументация и комуникацията на 21 век, сп. Реторика и комуникации, бр. 49, 2021
- [96] Стефанова, Н. Реторическите упражнения – древна практика и модерна необходимост. Комуникативно-тренинговите модели в обучението по реторика
- [97] Годорова, Б. War Metaphors in Bulgarian Official Discourse during the COVID-19 Crisis/ COVID-19 through the Prism of Communication Research,сп. Реторика и

комуникации, ISSN1314-4464

[98] Тома̀н, И. как да говорим добре. С. 1980

[99] Хлебарова, М., Как коронавируса промени комуникацията- не се рѝк уваме, а козируваме и общуваме с думи

[100] Харалампиев, К. За страха от грешката от втори род, сп. Реторика и комуникации, ISSN1314-4464

на английски език

[1] Zadar, I., „On inference, understanding and interpretation in visual argumentation: Challenges and problems”

[2] GLOBE - Global Leadership and Organizational Behavior Effectiveness) на Робърт Хауз (Steers, Nardon 2006: 10

[3] Тодорова, Б., War Metaphors in Bulgarian Official Discourse during the COVID-19 Crisis, COVID-19 through the Prism of Communication Research

[4] Pardy, N., Political Body Language: The Case Of Angela Merkel
<https://www.refinery29.com/en-us/2017/09/173467/angela-merkel-germany-election-hillary-clinton-body-language>

[5] Altering brain chemistry makes us more sensitive to inequality, Thomas Levy, 2015, <https://news.berkeley.edu/2015/03/19/dopamine-inequality/>, последно посещение 15.01.2023

[6] Bond, M., 14th May 2014, When people are isolated from human contact, their mind can do some truly bizarre things, says Michael Bond. Why does this happen?,
<https://www.bbc.com/future/article/20140514-how-extreme-isolation-warps-minds>, последно посещение 20.02.2023

[7] Storey S, Workman L. The effects of temperature priming on cooperation in the iterated prisoner's dilemma. *Evol Psychol.* 2013 Jan 25;11(1):52-67. PMID: 23348419, последно посещение 20.01.2023

[8] Тодорова, Б. War Metaphors in Bulgarian Official Discourse during the COVID-19 Crisis/ COVID-19 through the Prism of Communication Research, сп. Реторика и комуникации, ISSN 1314-4464

[9] Multuri, E., Understanding the psycho-social, health and livelihood problems of people recovered from covid-19: an empirical study, 2021

[10] Encyclopedia of Rhetoric and Composition: Communication from Ancient Times to the Information Age, (1996). (ed.) T. Enos, Routledge, 698.

[11] McKay, B. & McKay, K. (2011). Classical Rhetoric
<http://www.artofmanliness.com/2011/02/26/classical-rhetoric-101-the-five-canons-of-rhetoric->

[12] MacNeill 1992, 2005).

[13] Egan, Г., 1975, The Skilled helper 10th edition

[14] Stickley T. From SOLER to SURETY for effective non-verbal communication. *Nurse EducPract.* 2011 Nov;11(6):395-8. doi: 10.1016/j.nepr.2011.03.021. Epub 2011 Apr 13.

PMID:21489877.

- [15] Hemming, E. Public and Intercultural Communication: Visual and Multimodal Manifestations –, Финландия/30.06.2021
- [16] Hall, E. The Dance of Life: The Other Dimension of Time.
- [17] Hall, E., Beyond Culture, 1976
- [18] Hall, E., The Hidden Dimension, Reprint. Originally published. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1966
- [19] Argyle, M., Bodily communication
- [20] Richmond, Virginia.(2008). Nonverbal Behavior in Interpersonal Relations. Boston, Pearson/Aand B

на руски език

- [1] Ломоносов, М. В. Краткое руководство к риторике на пользу любителей сладкоречия. Избр.произв. Т.2. М., 1986
- [2] Зкман, П. Психология лжи, СПб.,1999
- [3] Геворкян, Н., Тимакова, Н., Колесников, А., От первого лица. Разговоры с Владимиром Путиным, <http://lib.ru/MEMUARY/PUTIN/razgowor.txt> в Kadri Liik
Коронавирус: криза не за като за Путин

Електронни издания

- [1] <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/coronavirus/global-solidarity/>
- [2]<https://www.svobodnaevropa.bg/a/32397879.html>.
- [3]<https://www.24chasa.bg/zdrave/article/14509104>.
- [4] workshop "Multimodal corpora 2018: Multimodal Data in the Online World" will take place at LREC 2018, 7 May, Phoenix Seagaia Conference Center, Miyazaki, Japan
- [5] <http://www.multimodal-corpora.org/index.html> (link is external)
- [6] https://www.plovdiv24.bg/novini/Bulgaria/Psiholog-Izolaciyata-nachovekvodidohormonalnipromenikoetovliyaenapovedenieto1685331?fbclid=IwAR3hbwt_r1V8vIe3WSMSGmVu2XIRUW4hvv4jW_pcTvmt5rrK8MKe9NE2ZkLc.
- [7] <https://www.wired.com/video/watch/former-fbi-agent-breaks-down-political-body-language>).
- [8]<https://solidbul.eu/10%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BF%D1%83%D0%BB%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%89%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%BC/>
- [9] Алексова, К., Български езикови ресурси, в които е отразена невербалната комуникация, Електронно списание за хуманитаристика Littera et Lingua, Tan et al. 2010
- [10]<https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0#%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F>

- [11] <https://obuch.info/treta-rodove-i-vidove-oratorsko-izkustvo-osnovni.html>
- [12] <http://rabotatanatotseva.blogspot.com/2011/09/i.html>
- [13] <https://docplayer.bg/116269625-Stoitsova.html>
- [14] <https://www.mediapool.bg/szo-pochinalite-ot-covid-19-po-sveta-sa-blizo-tri-pati-poveche-ot- ofitsialno-obyavenite-news335268.html>.
- [15] <https://www.eiacademy.bg/emotsiite/vsichko-za-emotsiite/emotsiya-otvrashlenie>.
- [16] https://www.elbook.eu/images/9_Rumiana_Neminska.pdf,
- [17] Archive: Статистически данни за миграцията и мигрантите, 2.10.2016,
https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics/bg&oldid=307410
- [18] https://pan.bg/view_article-59-526178-trymp-obeshta-na-amerikancite-da-kazhe-istinata-za-izvynzemnite-v-rozuel-v-slu.html
-
- [19] <https://m.offnews.bg/news/Sviat-12/Tramp-prizova-amerikancite-da-se-vaksinirat-747949.html>
- [20] <https://www.dw.com/bg/kakvo-polucavat-ukrainskite-bezanci-v-germania/a-63270098>
- [21] <https://www.dw.com/bg/germania-nad-milion-migranti-za-prvata-polovina-ot-2022-godina/a-63928610>
- [22] https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_bg
- [23] <https://www.bgonair.bg/a/4-world/289305-germaniya-se-nuzhdae-ot-400-000-kvalifitsirani-imigranti-vs-yaka-godina>).
- [24] <https://bnt.bg/news/angela-merkel-kanclerat-koito-promeni-evropa-v-303743-298632news.html>
- [25] <https://bnt.bg/bg/a/235680-boris-dzhonsn-siguren-sm-che-blgarskoto-predsedatelstvo-vrvi-blestyashcho>
- [26] <https://bgnes.bg/news/merkel-covid-19-e-predizvikatelstvo-kam-demo/>
- [27] <https://geerthofstede.com/culture-geert-hofstede-gert-jan-hofstede/6d-model-of-national-culture/>
- [28] <https://exhibition.geerthofstede.com/hofstedes-globe/>.
- [29] <https://btvnovinite.bg/svetut/donald-tramp-s-18-publikacii-v-tuitar-za-chas.html#> [30] <https://www.vbox7.com/play:46389fbbf2&start=41>
- [31] <https://nova.bg/news/view/2021/01/20/312329/%D0%BA%D0%BE%D0%B9-%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D1%8A%DD/> [32] https://www.youtube.com/watch?v=5fp9_fPHmqs
- [33] <https://www.youtube.com/shorts/DzSMI1RB9Nc>)
- [34] <https://drugi.dokumentite.com/art/obshti-svedeniq-za-retorikata/87168/p10>).
- [35] https://pan.bg/view_article-49-565501-podpolkovnik-ot-vs-na-sashtposeshenietonabajdynvkievbeshesyglasuvanos.html?fbclid=IwAR0V9NTEJpt50HYGLAxu6aI_Yvqe1rb25wcl_7xHcSFR4BReu1X7JFbuBYxg
- [36] <https://bnt.bg/bg/a/235680-boris-dzhonsn-siguren-sm-che-blgarskoto-predsedatelstvo-vrvi-blestyashcho>

- [37] <https://news.bg/commen.../kovid-19-izpili-mozaka-na-putin.html>
- [38] Единен Информационен Портал, <https://coronavirus.bg/>
- [39] <https://woman.bg/po-zhenski/krayat-na-edna-era-7-fakta-za-angela-merkel-koito-veroyatno-ne-znaete.74953.html>
-
- [40] <https://bnt.bg/bg/a/malki-portreti-gen-major-rumen-radev?page=2>
- [41] <https://www.dw.com/bg/%D1%80%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%80%0B0%D0%B4%D0%B5%D0%B2%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8A%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B0%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%BB%D1%8A%D1%81%D1%82%D1%8F%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F/a-59534670>
- [42] <https://www.youtube.com/watch?v=AMvnVFrw9I0>
- [43] <https://www.youtube.com/watch?v=LygPK5gFhts>
- [44] [https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2021/04/09/4196160_i_bez_petel_shte_sumne_no_imate_li_po-opiten_ot_men/\).....човекът](https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2021/04/09/4196160_i_bez_petel_shte_sumne_no_imate_li_po-opiten_ot_men/).....човекът)
- [45] https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2021/04/09/4196160_i_bez_petel_shte_su_mne_no_imate_li_po-opiten_ot_men/
- [46] „Монд“: Бойко Борисов, шокиращият българин - със съкращения от в. „Монд“ 1 юли 2009 г.
- [47] <https://dariknews.bg/novini/bylgariia/bojko-borisov-niama-da-byde-nominiran-za-premier- video-2345116>
- [48] <https://www.youtube.com/watch?v=vxRUhQEGrYE>
-
- [49] <https://profit.bg/klasatsii/amerikanskite-shtati-s-nay-visoki-niva-na-vaksinatsiya-sreshtu-covid-19/>
- [50] <https://vaccinetracker.ecdc.europa.eu/public/extensions/COVID19/vaccine-tracker.html#national-ref-tab>
- [51] <https://www.24chasa.bg/mezhdunarodni/article/9760271>
- [52] <https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2>
- [53] https://respond-project.eu/wp-content/uploads/2021/03/RESPOND_D2.1_Report.pdf
- [54] <https://www.aljazeera.com/news/2021/3/22/how-has-the-world-changed-since-covid-19>.
- [55] http://digilib.nalis.bg/dspviewerb/srv/image_singpdf/20d7758a-0264-4535-a8d4-090fe0486c3c,
- [56] <https://www.wired.com/video/watch/former-fbi-agent-breaks-down-political-body-language>).
- [57] <https://docplayer.bg/116269625-Stoitsova.html>
- [58] https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Rhetorica_ad_Herennium/home.html
- [59] <https://bg.eferrit.com/%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8-%D0%BE%D1%82-%D1%80%D0%B5%D1%87/>, Ричард Нордкваст
- [60] [Новипроекцияреторическияканонidispositio](https://www.ted.com/talks/noviproektsionarnetoricheskiykanonidispositio) в TED.com

- [61] <https://www.mediapool.bg/szo-pochinalite-ot-covid-19-po-sveta-sa-blizo-tri-pati-poveche-ot-ofitsialno-obyavenite-news335268.html>
- [62] <https://www.eiacademy.bg/emotsiite/vsichko-za-emotsiite/emotsiya-otvrashenie>.
- [63] <https://www.aljazeera.com/news/2021/3/22/how-has-the-world-changed-since-covid-19>
- [64] <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public>, 16.02.2021
- [65] https://www.psychol-ok.ru/lib/ekman_p/ee/ee_07.html
- [66] "Опасни връзки": какво означава език на тялото? Да слушаме внимателно, или да гледаме жестовете на политиците?, <https://www.youtube.com/watch?v=TJ9vSDnwrhY>, 5.10.2022
- [67] Йовка Димитрова, <https://www.svobodnaevropa.bg/a/30072930.html>
- [68] Резолюция на Европейския парламент от 15 февруари 2023 г. относно приоритетите на ЕС за 67-ата сесия на Комисията на ООН за положението на жените

Снимки в текста

- снимка 1 <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/covid-19-in-pictures-this-is-what-social-distancing-looks-like/>
- снимка 2 <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/coronavirus-social-distancing-how-long/>
- снимка 3 <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/coronavirus-latest-news-italy-man-circle-social-distancing-rome-a9399081.html>
- снимка 4 [вестникМОНИТОР9.06.2020 https://www.monitor.bg/bg/a/view/opakovaha-teatri-s-ogranichitelni-lenti-snimka-207109](https://www.monitor.bg/bg/a/view/opakovaha-teatri-s-ogranichitelni-lenti-snimka-207109)
- снимка 5 <https://www.ploshtadslaveikov.com/britanskiyat-natsionalen-teatar-otvaryana-nasred-vtorata-valna-na-kovid-19/>
- снимка 6 <https://www.obekti.bg/nauka/kakvo-predstavlyava-efektt-tachr-i-kak-raboti>
- снимка 7 [как коронавируса промени комуникацията- не се ръкуваме, а козируваме и общуваме с думи, 24.03.2020,](https://www.obekti.bg/nauka/kakvo-predstavlyava-efektt-tachr-i-kak-raboti)
- снимка 8 пак там

ЦИТИРАНИ В АВТОРЕФЕРАТА ИЗТОЧНИЦИ

- [1] Стоицова, Т. (1994, Българско списание по психология, кн. 2, 3-22.
- [2] Стоицова, Т. (1984).. Българо-съветски симпозиум на тема "Психология и практика", 26-28 ноември, С..
- [3] Карагеоргиев, И., [Аргументативността в невербалното поведение на Доналд Тръмп по време на президентските дебати през 2016 година \(BG\)](#),
- [4] Михайлова, Г., „[Особености на аргументацията в политическата реторика по време на гражданско недоволство в България през 2020 г](#)“, сп. Реторика и комуникации
- [5] Велев, В., доклад на тема [Разработване на нови подходи за социализация на нематериалното културно наследство – предизвикателства по време на пандемия / Уеб платформата „living heritage experiences and the covid-19 pandemic“](#)

- [6] Павлов, Д., Тоцева, Я. Педагогическа реторика. София, 2000, с. 135.
- [7] пак там
- [8] Стефанова, Н. Реторическите упражнения – древна практика и модерна необходимост. Комуникативно-тренинговите модели в обучението по реторика
- [9] Ничев, А. встъпителна студия към Аристотел, Реторика, 1993, с. 19
- [10] Хол, Е, Тихият език
- [11] Хол, Е., Beyond Culture, 1976
- [12] Шефлен и Дънкан по Стоицова, Т. (2004), Лице в лице с медиите
- [13] Фаст, Дж., „Езикът на тялото”, С. 1993
- [14] Пийз, А. Езикът на тялото; Гарнър, А. Скритият смисъл на думите., С., 2000
- [15] Кунчик, Ципфел 1997: 23-24 по Андреана Ефтимова, "Невербалната комуникация в телевизията" , 2002 г.,
- [16] Egolf, G., Chester, S. (2013). The nonverbal factor. Exploring the other side of communication, pp. 31-40) по Полина Заркова, Развиване на умения за участие в интеркултурен диалог чрез обучението по български език
- [17] Руменчев, В. Невербална комуникация в публичната реч и деловото общуване, 2018
- [18] Руменчев, В. *Невербална комуникация...*, с. 28; Stefanova, Neli. Retorica e argomentazione dei segni non-verbali, с. 51. В: *Cultura e comunicazione*, Anno V, № 05 (settembre 2014), Guerra Edizioni, Perugia, pp. 48-56.
- [19] Тахир, М. „Межкултурното общуване – философия или бифуркация,
- [20] Ботева, М., 2016, Реторическата аргументация – авторска концепция по проблема, Електронно научно списание „Реторика и комуникации“, бр. 22, април 2016 г. <https://rhetoric.bg/>,
- [21] Николова, А., СУ, дисертационен труд на тема: Реторични особености на съвременната академична комуникация, 2019
- [22] Задар, И., „On inference, understanding and interpretation in visual argumentation: Challenges and problems”, Брой 44 на сп. „Реторика и комуникации“, юли 2020,
- [23] Добрева, Д., „Визуална политическа реторика в социални мрежи в България”, сп.Реторика и комуникации,
- [24] Димитрова, С., „Визуална реторика и мултимодалност – проявления и специфики” 25.11.2016,
- [25] Hemming, E. Public and Intercultural Communication: Visual and Multimodal Manifestations –, Финландия/30.06.2021г, сп. Реторика и комуникации, бр. 48, юли 2021
- [26] Стоицова, Т., Невербалната комуникация в публичното говорене, сп. Реторика и комуникации,
- [27] Петрински, Г., Методологическа рамка за анализ на аргументативността при невербалната комуникация: логика, емоция, имидж.
- [28] Хол, Е., Скритото измерение“, 1965г.
- [29] Triandis, 1994a; Triandis & Suh, 2002 по (Triandis, 1996; Triandis & Suh, 2002 по Гарванова Маги, Основни теоретични подходи към изследване на ценностната система в съвременната психология, с.23.
- [30] Egan, Г., 1975, The Skilled helper 10th edition
- [31] Stickley T. From SOLER to SURETY for effective non-verbal communication. Nurse

Educ Pract. 2011 Nov;11(6):395-8. doi: 10.1016/j.nepr.2011.03.021. Epub 2011 Apr 13. PMID: 21489877.

[32] Hall, E., *The Hidden Dimension*, Reprint. Originally published. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1966, p. 115

[33] пак там

[34] Руменчев, В. Невербална комуникация в публичната реч и деловото общуване, 2018, с. 549

[35] Екман, Р. и Фризен, У. по Петрински, Г., *Методологическа рамка за анализ на аргументативността при невербалната комуникация: логика, емоция, имидж*

[36] Петрински, Г., *Методологическа рамка за анализ на аргументативността при невербалната комуникация: логика, емоция, имидж*

[37] Петрински, Г., *Методологическа рамка за анализ на аргументативността при невербалната комуникация: логика, емоция, имидж.*

[38] пак там

[39] Руменчев, В., *Невербална комуникация в публичната реч и деловото общуване*, 2018, с.123

[40] Проф. В. Руменчев, 2018, *Невербалната комуникация в публичната реч и деловото общуване*, с.501

[41] Петрова, Д. (2019). „Невербална комуникация и кризисна интервенция”.

Психологически изследвания, том22, кн.1 2019,7-15, ISSN 2367-9174, стр. 9, Sifneos, 1972, цит. по Poal, 1990

[42] Василев, К. Красноречие (Реторика и демагогия), София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1989, с.297

[43] Тодорова, Б. *War Metaphors in Bulgarian Official Discourse during the COVID-19 Crisis/ COVID-19 through the Prism of Communication Research*, сп. Реторика и комуникации, ISSN 1314-4464

[44] Dickinson, D. (2020). COVID-19: UN chief calls for global ceasefire to focus on ‘the true fight of our lives’, UN News. 23.03.2020. <https://news.un.org/en/story/2020/03/1059972>. в: Тодорова, Б. *War Metaphors in Bulgarian Official Discourse during the COVID-19 Crisis/ COVID-19 through the Prism of Communication Research*, сп. Реторика и комуникации, ISSN 1314-4464,

[45] “Trump wants to be seen as a ‘war-time president’ and America is now on a ‘war-time footing’. Macron has declared war on the virus. Canadians need a ‘war-time mentality’, while in the UK, the idea of a ‘war-time coalition government’ has been proposed. Australia even has a ‘war cabinet’.” (Lukin, A. (2020). *The Lighthouse*, 7 April

2020, <https://lighthouse.mq.edu.au/article/april-2020/covid-19-doesnt-have-to-be-a-war>, see also Amy Haddad, *The Strategist*, ASPI, 13 May 2020

<https://www.aspistrategist.org.au/metaphorical-militarisation-covid-19-and-the-language-of-war/>. Retrieved on 11.11.2020 в: Тодорова, Б. *War Metaphors in Bulgarian Official Discourse during the COVID-19 Crisis/ COVID-19 through the Prism of Communication Research*, сп. Реторика и комуникации, ISSN 1314-4464

[46] Харалампиев, К. За страха от грешката от втори род, сп. Реторика и комуникации, ISSN 1314-4464,

[47] пак там

[48] <https://www.navet.government.bg/bg/media/Key-Competencies>.

[49] Грозев, С., Фридрих Ницше за връзката между езика, реториката и истината, Във: Годишник на СУ „Св.Климент Охридски”, книга докторанти, том 2, 2017, стр. 130 [50] пак там

[51] Василев, С. 2022 Четвъртата (мрежова) власт: проявления, явления и тенденции, сп. Rhetoric and Communications, Apr 29, 2022, стр. 85, където [7] Bard, A. & and Soderqvist, J. (2002). Netocracy: The New Power Elite and Life After Capitalism. London: Pearson Education.

[52] Altering brain chemistry makes us more sensitive to inequality, Thomas Levy, 2015, <https://news.berkeley.edu/2015/03/19/dopamine-inequality/>, последно посещение 15.01.2023

[53] Василев, С. 2022 Четвъртата (мрежова) власт: проявления, явления и тенденции, сп. Rhetoric and Communications, Apr 29, 2022, с.85.

[54] пак там

[55] пак там

[56] <https://www.youtube.com/watch?v=LygPK5gFhts>

[57] <https://www.wired.com/video/watch/former-fbi-agent-explains-how-to-read-facial-expressions>
